

BAŞLANGIÇ DÖNEMİNDE HANS KÜNG'ÜN KÜRESEL AHLAK HAREKETİNİN DİNİ İDDİA VE TAZAMMUNLARI

The Religious Claims and Implications of Hans Küng's Global
Ethic Movement in its Formative Phase

Yazar | Author

Hümeysra ÖZTURAN

Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi | Marmara University Faculty of Theology

humeyrakaragozoglu@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0003-4586-629X>

Makale Türü | Type of Article: Araştırma Makalesi | Research Article

Başvuru Tarihi | Date Received: 19.07.2025

Kabul Tarihi | Date Accepted: 28.09.2025

Atıf | Cite As

Özturan, Hümeysra. "Başlangıç Döneminde Hans Küng'ün Küresel Ahlak Hareketinin Dini İddia ve Tazammunları". *Din ve Felsefe Araştırmaları* 8/1 (Haziran 2025), 5-35.

İntihal | Plagiarism

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Etik Beyanı | Ethical Statement

Bu makalenin yazarı/yazarları, hakemleri ve dergi editör grubu Din ve Felsefe Araştırmaları dergisinin Etik Kurallarına uyduklarını kabul eder.

The author/authors, referees, and journal editorial group acknowledge that they adhere to the Code of Ethics for the journal of Religion and Philosophical Research.

BAŞLANGIÇ DÖNEMİNDE HANS KÜNG'ÜN KÜRESEL AHLAK HAREKETİNİN DİNÎ İDDİA VE TAZAMMUNLARI*

ÖZ

Bu makale, İsviçreli Teolog Hans Küng'ün (1928-2021) fikrî alt yapısını hazırladığı, Dünya Dinleri Parlamentosu'nun 1993 yılında kabul ettiği *Küresel Ahlak Beyannamesi* ile resmî ifadesini bulan ve günümüzde de varlığını sürdüren “küresel ahlak” hareketinin, başlangıç dönemindeki dinî iddia ve tazammunlarını konu edinmektedir. İnşa döneminde küresel ahlak teorisyenleri, bu hareketi ahlakî olduğu kadar dinî olarak da nitelemiş, küresel ahlak düşüncesinde mevcut olan bazı dinî iddiaları açıkça belirtmişlerdir. Ancak dinî içeriğin bir kısmı Hans Küng'ün, küresel ahlak hareketi öncesinde inşa ettiği Eleştirel Ekümenik Teoloji anlayışında saklıdır. İşte bu makale, söz konusu iddia ve tazammunları, Küng'ün teolojisinin alakalı noktalarını da dikkate almak suretiyle maddeler haline getirerek açıklamaktadır. Böylelikle küresel ahlak hareketinin henüz inşa döneminde hangi teolojik uzantılar üzerine bina edildiği gösterilmeye çalışılmıştır. Son kısımda ise küresel ahlakın dinî iddia ve tazammunlarının eleştirel bir değerlendirmesi sunulmuş, hareketin dinî yapısının, dünya dinlerinin ahlakî içeriğini yansıtabilme imkanının boyutları tartışmaya açılmıştır. Böylece günümüzde gittikçe popülerleşen ve dinler üstü bir ahlak anlatısına dönüşmeye başlayan erdem etiği anlayışının teolojik sonuçlarının ne olabileceğine dair bir tasavvur sunmak da hedeflenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Küresel Ahlak, Hans Küng, Eleştirel Ekümenik Teoloji, Dinlerarası Diyalog, Hakikat Problemi.

The Religious Claims and Implications of Hans Küng's Global Ethic Movement in its Formative Phase

ABSTRACT

This article examines the religious claims and implications present in the early phase of the “global ethic” movement—an initiative conceptualized by the Swiss theologian Hans Küng (1928–2021), formally articulated in the Global Ethic Declaration adopted by the Parliament of the World's Religions in 1993, and still active today. During its formative period, the theorists of global ethic characterized the movement not only as a moral undertaking but also as a religious one, explicitly articulating certain religious claims embedded within the idea of a global ethic. However, some of the religious implications become apparent only when viewed in light of Hans Küng's Critical Ecumenical Theology, which he developed prior to the

* Bu makale, Hümeýra Karagözoğlu tarafından 2008 yılında Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda Prof. Dr. İlhan Kutluer danışmanlığında hazırlanmış olan “Küresel Ahlak Düşüncesi” başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

global ethic initiative. This article identifies and explicates these claims and implications by systematically presenting them in connection with relevant aspects of Küng's theological thought. In doing so, it aims to demonstrate the conception of religion upon which the global ethic movement was initially constructed. In the final section, the article offers a critical assessment of the movement's religious claims and implications, raising questions about the extent to which its religious structure can authentically reflect the moral content of the world's religions. Thus, the study also aims to offer a conception of the possible theological implications of the virtue ethics approach, which has increasingly gained popularity in recent times and is evolving into a transreligious moral narrative.

Keywords: Global Ethic, Hans Küng, Critical Ecumenical Theology, Interreligious Dialogue, The Question of Truth.

GİRİŞ

Günümüzde erdem etiği (*virtue ethics*), dindarlar tarafından dinî ahlakların modern çağda ifadesini bulabileceği düşüncesiyle rağbet görmektedir. Ahlakî kurallar yerine erdemli karakterin öne çıkarıldığı erdem etiği anlayışının, modern çağda ahlakın “yükümlülük” değil de “değer” üzerinden anlatılması paradigmasına daha uyması, dinî ahlak savunucuları tarafından dinî-ahlakî erdemlerin tekrar gündeme getirilmesi için bir imkân olarak görülmüştür. Ancak erdem etiği literatürünün gidişatı, bu hareketin bir dinî çeşitlilik yaklaşımı olma yolunda yavaş yavaş ilerlediğini göstermektedir.¹ Dolayısıyla modern bir ahlak felsefesi teorisi olan erdem etiği, dinler arasındaki ortak erdemler uzlaşısı söyleminin içine çekilerek teolojik bir yaklaşıma da dönüşeceğinin sinyallerini vermektedir. Esasında, dinlerin ortak erdemlerin çatısı altında birleşebileceğine dair inanç ve çağrı yeni bir şey değildir. 90'lı yıllarda İsviçreli Teoloji Profesörü Hans Küng (ö. 2021) *Küresel Ahlak* (*Weltethos/Global Ethic*) düşüncesini ortaya koymuş, dinlerin ortak ahlakî erdemlerinin belirlenmesi ve söz konusu erdemler çerçevesinde dinler arası bir uzlaşa sağlanması çağrısında bulunmuştur. Küng'ün, “motivasyonu ahlaklı birey ve toplum” olan yaklaşımı, “dinlerin ortak erdemleri” söylemiyle birleşince takipçilerini teolojik bazı sonuçları kabul etmeye yönlendirmektedir. Modern çağda erdem etiğinin bir dinî çeşitlilik yaklaşımına dönüşeceğine dair öngörümüze bir dayanak ve örnek teşkil etmek üzere, küresel ahlak hareketinin teolojik sonuçlarının neler olduğuna dair bir perspektif sunmayı hedeflemekteyiz. İşte bu gayeyle elinizdeki makalede, küresel ahlak hareketinin kuruluş aşamasında taşıdığı dinî iddia ve tazammunlar sıralanmaya çalışılacaktır. Makalenin sonunda ise söz konusu iddia ve tazammunların eleştirel bir değerlendirmesi sunulacaktır.

Küresel ahlak düşüncesi ve Küng'e dair pek çok yerli ve yabancı çalışma kaleme alınmıştır. Söz konusu yayınlarda küresel ahlak uygulanabilirliği açısından

¹ Bk. Hümeýra Özturan, “İslam Ahlakı Erdem Etiği midir?”, *İslam Araştırmaları Dergisi* 54 (2025), 35-75.

incelenmiş,² kelimeler disiplini açısından araştırılmış³ ve küreselleşme olgusu bağlamında sosyoloji, siyaset veya uluslararası ilişkiler bakımından değerlendirmelerin konusu olmuştur.⁴ Hans Küng ise genellikle dinler tarihi ve din felsefesi disiplinleri çerçevesindeki çalışmalarda konu edilmiş, kendisinin Hristiyanlığa getirdiği yorumlar⁵ veya dinî çeşitlilik ile dinler arası diyalog konuları bakımından pozisyonu araştırılmıştır.⁶ Küresel ahlaki bir ahlak düşüncesi ve hareketi olması bakımından ele alan çalışmalar ise genellikle modern etik meydan okumalar karşısında küresel ahlak söyleminin ne olduğuna veya çevre sorunları gibi güncel meseleler bağlamında yansımalarını araştırmaya yönelmiş, pek çoğu betimleyici veya küresel ahlak düşüncesini olumlayıcı metinler olarak görünmektedir.⁷ Bu nedenle, küresel ahlak düşüncesinin temel önermeleriyle Küng'ün teolojik yaklaşımı arasındaki bağlantıyı göstermek ve bir ahlak hareketi olarak görünen oluşumun teolojik uzantılarına eleştirileriyle birlikte işaret etmeyi amaçlayan bu makalenin, literatüre bir katkı sağlayacağını düşünmekteyiz. Bunun yanında, erdem etiği tartışmaları bağlamında gündeme geldiğine işaret ettiğimiz üzere, ahlaka dair modern söylemlerin nasıl dinî hakikat meselesi veya dinî çeşitlilik argümanına dönüşüverdiğine dair bir arka plan sunmasının da makaleyi literatürde anlamlı kılacağını ümit etmekteyiz.

Zikredilen gayelerle kaleme alınan bu makale üç temel kısımdan oluşmaktadır. İlk bölümde küresel ahlak hareketinin ne olduğu, temel ilke ve önermeleri, hareketin en başında belirleyici olan metinlerle ortaya konacaktır. İkinci

² Mustafa Eren, “Uygulanabilirlik Sorunu Açısından Söylem Etiği ile Küresel Ahlak Düşüncesinin Karşılaştırılması”, *KADER Kelam Araştırmaları Dergisi* 13/2 (Temmuz 2015), 735-750; Ulrich Hemel, “Building Global Value and Driving Global Change: A Global Ethic Perspective”, *Handbook of Quality of Life and Social Change*, ed. Cornelia C. Walther, *International Handbooks of Quality-of-Life* (Cham: Springer, 2024), 161-173.

³ Ramazan Biçer, “Küreselleşme: İslam Teolojisi Bağlamında Bir Yaklaşım”, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18 (Ocak 2008), 49-88.

⁴ Adnan Aslan, “Küreselleşme ve Din”, *Köprü Dergisi* 27 (2002), 32-49; İbrahim Sezgül, “Küreselleşme, Neo-Liberalizm ve Etik”, *TÜBAV Bilim Dergisi* 2/4 (2009), 504-509; Zhenye Liu and Xing Cao, “Global Interests and Global Ethic”, *Building an Inclusive Global Community: Global Ethics, Human Rights and the Politics of Peace*, ed. Hans Küng and Anselm K. Min (London and New York: Routledge, 2018), 83-97.

⁵ İsmail Taşpınar, “Roma Katolik Kilisesi’nin Mutlak Hakikat İddiası ve Bu İddianın Eleştirisi”, *Köprü Dergisi* 99 (2016), 99-109.

⁶ Mehmet Şükrü Özkan, “Dini Çeşitlilik Karşısında Hristiyan Düşünürlerin Cevapları Ve Tipoloji Problemi”, *Şirnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/14 (2016), 81-113; Mehmet Şükrü Özkan, “Paul F. Knitter’in Dinlerarası Diyalog Anlayışı”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 18/34 (2016), 51-71; Mehmet Şükrü Özkan, “İlahiyat Alanında Dini Çeşitlilik Meselesine Farklı Yaklaşımlar”, *Uluslararası Mardin Kültür ve Medeniyet Kongresi* (2017), 135-161; Liu Qingping, “How Could a Global Ethic Be Grounded on a Religious Foundation?”, *Fudan Journal of the Humanities and Social Sciences* 15/3 (2022), 247-258.

⁷ Sallie King, “A Global Ethic in the Light of Comparative Religious Ethics”, *Explorations in Global Ethics: Comparative Religious Ethics and Interreligious Dialogue*, ed. Sumner B. Twiss & Bruce Grelle (Boulder, CO: Westview Press, 2000), 118-140; Aleksi Kuokkanen, *Constructing Ethical Patterns in Times of Globalization: Hans Küng’s Global Ethic Project and Beyond*, University of Helsinki, Faculty of Theology (Yayımlanmamış Doktora Tezi), 2010; David Hollenbach, “Religious Nationalism, a Global Ethic, and the Culture of Encounter”, *Theological Studies* 83/3 (2022), 361-378.

olarak küresel ahlak düşüncesinin dinî iddia ve tazammunları maddeleştirilerek belirlenmeye çalışılacaktır. Son bölümde ise söz konusu dinî içeriğe yöneltilen eleştiriler, yine hareketin başlangıç dönemiyle sınırlanmak suretiyle ortaya konacaktır. Böylece küresel ahlak hareketinin teolojik uzantıları hem betimsel hem de eleştirel biçimde ortaya çıkmış olacaktır.

1. Küresel Ahlak (Global Ethic) Hareketi Nedir?

Evrensel bir ahlak krizi yaşandığına dair tasavvur, güncel ahlakî sorunlara yönelik evrensel nitelikli çözüm tekliflerinin daha sık dile getirilmesini sağlamıştır. Son yarım yüzyılda *küreselleşme* kavramının gittikçe revaç bulması, ortak bir ahlak arayışının bu kavram çerçevesinde gündeme gelmesine yol açmıştır. Ortak değerlere dayalı bir uzlaşa ile güncel ahlakî problemlerin üstesinden gelinebileceği düşüncesi, literatürde genel olarak “küresel ahlak” terimiyle karşılık bulmaktadır. Ancak bu kavram, sabit bir tanım etrafında şekillenmiş yeknesak bir yaklaşımı değil, farklı yönelimleri içeren çok katmanlı bir düşünce alanını ifade etmektedir. Bu yönelimler arasında, kurumsal bir yapıya dönüşerek “hareket” niteliği kazanan ve şüphesiz en fazla dikkate değer olanı, Hans Küng’ün öncülüğünü yaptığı küresel ahlak düşüncesidir. 1928 İsviçre doğumlu Katolik bir papaz⁸ ve teolog olan Küng, önce dünyanın çeşitli yerlerinde verdiği konferanslarda, sonra da *Bir Dünya Ahlakı Projesi (Projekt Weltethos, 1990)* adlı kitabında “weltethos” kavramını kullanmış ve bu kavrama özel bir anlam yükleyerek bunu evrensel bir ahlak hareketine çevirmiştir. “Dünya ahlakı” anlamına gelen “weltethos” kelimesini, İngilizce metinlerde “global ethic” ile karşılayan Küng, böylece “ethics” teriminin teorik-felsefî çağrışımlarından ayırarak, doğrudan normatif bir çerçeve sunan “ethic” ifadesini tercih etmiş ve böylece değiştirilemez ilkeler, bağlayıcı değerler ve belirli davranış kalıpları öneren bir yapı oluşturmayı hedeflemiştir.⁹ Küng’ün bireysel çalışmaları sonrası Dünya Dinleri Parlamentosu konuya ilgi duymuş ve 1993 yılındaki toplantısında Parlamento, Küng’ün katkılarıyla hazırlanan *Bir Dünya Ahlakı Beyannamesi’ni (Erklärung für ein Weltethos, 1993)* kabul ederek dünyaya duyurmuştur. Bu beyannamede küresel ahlak şöyle tanımlanmıştır: “Küresel ahlaktan kastımız, bağlayıcı değerler, değiştirilemez ölçütler ve kişisel davranışlar üzerinde temel bir uzlaşmadır.”¹⁰ Küng, beyannameden sonra yazdığı *Küresel Politika ve Küresel Ekonomi İçin Küresel Bir Ahlak (A Global Ethic for Global Politics and Economics, 1997)* adlı eserinde ise küresel ahlakı şöyle tanımlamaktadır: “Dogmatik farklılıklarına rağmen bütün dinler

⁸ Papa’nın yanılmazlığını reddetmesi sebebiyle Küng’ün otoritesi Vatikan tarafından ilga edilmiştir.

⁹ Hans Küng, “The History, Significance and Method of the Declaration Toward a Global Ethic”, *A Global Ethic and Global Responsibilities: Two Declarations*, ed. Hans Küng ve Helmut Schmidt (London: SCM Press LTD, 1998), 57-58. Küng’ün global ethic kavramına ulaşması kolay olmamış, *Projekt Weltethos’un Küresel Sorumluluk: Yeni Bir Dünya Ahlakı Arayışı (Global Responsibility: In Search of A New World Ethic, 1991)* kitabının İngilizce çevirisinde “World ethic” kullanılmıştır. Küng daha sonra tercihinin değiştiğini ve hareketinin adını “global ethic” olarak tanıtmıştır.

¹⁰ The Parliament of the World’s Religions, “Declaration Toward A Global Ethic”, çev. John Bowden, *Yes to a Global Ethic*, ed. Hans Küng (London: SCM Press LTD, 1996), I., 15.

tarafından kabul edilen ve inanmayanlarca da desteklenebilecek bağlayıcı değerler, değiştirilemez kriterler ve temel davranışlar üzerinde temel bir uzlaşımdır.”¹¹

Küresel ahlak hareketi, *Küresel Ahlak Beyannamesi*'ni *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Beyannamesine* ahlakî destek sağlayacak bir konuma getirmeyi ideal olarak benimsemiştir.¹² Bu beyanname; bir giriş, “Bir Dünya Ahlakının Prensipleri” (*The Principles of A Global Ethic*) adlı bir bölüm ve ardından sıralanan dört ana bölümden oluşmaktadır. “Bir Dünya Ahlakı Olmadan Yeni Bir Dünya Düzeni Olamaz” başlıklı ilk ana bölüm, insan hayatının devamı için bir dünya ahlakının zorunlu olduğu fikrini ihtiva etmektedir. “Temel Şart: ‘Her İnsan İnsanca Muamele Görmelidir’” başlıklı ikinci bölüm ise, küresel ahlakın temel prensibi olan “insanlık” ölçütünden ve “altın kural”dan bahsetmektedir. “Dört Reddedilemez Talimat” başlıklı üçüncü bölümde, dört maddeden oluşan küresel ahlakın ilkeleri sıralanmaktadır. “Bilincin Değişmesi” başlıklı son bölümde ise bildirinin amaçları yinelenmiş ve bütün insanlara küresel ahlak çağrısında bulunulmuştur.¹³

Küng ve daha pek çok kişinin katkılarıyla hazırlanan metin, farklı dinlerden iki yüz delegeye gönderilerek delegeler toplantısında tartışılmış ve kabul edilmiştir.¹⁴ Beyannameyi imzalayanlar arasında Dalai Lama, Chicago Kardinalli, Vatikan temsilcisi, Dünya Kiliseler Konsili (*The World Council of Churches*) temsilcisi, Dünya Dinleri Barış Konferansı (*World Conference of Religions for Peace*) Genel Sekreteri ve Uluslararası Bahaî Birliği Genel Yöneticisi gibi pek çok dinî lider vardır.¹⁵ Deklarasyonu imzalayan isimlerden bir kısmı dinlerine ve mezheplerine göre tasnif edilip, metnin sonuna eklenerek duyurulmuştur. İmza atanlar arasında, dünyanın pek çok yerinde müntesibi bulunan yaygın dinlere mensup kişilerin yanında, yerel din mensupları da vardır. İslam dünyasından, Seyyid Hüseyin Nasr'ın ve Muhammed Hamidullah'ın da bildiride imzaları bulunmaktadır.

Deklarasyonun ilanıyla birlikte küresel ahlak düşüncesi daha geniş kitlelerce tanınmaya başlamış ve uluslararası kamuoyunda belirgin bir görünürlük kazanmıştır. Bu süreçte çok sayıda sivil toplum kuruluşu, dernek ve inisiyatif söz konusu fikre açık destek sunmuş, düzenlenen pek çok toplantı ve konferansın merkezî teması olarak küresel ahlak belirlenmiştir.¹⁶ Bunun yanında küresel ahlak fikrini destekleyici mahiyette çok sayıda bildiri ve açıklama metni, muhtelif kuruluş ve

¹¹ Hans Küng, *A Global Ethic for Global Politics and Economics*, çev. John Bowden (London: SCM Press, 1997), 92-93.

¹² Küng, “The History, Significance and Method of the Declaration Toward a Global Ethic”, 54.

¹³ “Declaration Toward A Global Ethic”, 20-26.

¹⁴ Küng, “The History, Significance and Method of the Declaration Toward a Global Ethic”, 51-52.

¹⁵ Küng, “The History, Significance and Method of the Declaration Toward a Global Ethic”, 69.

¹⁶ Leonard Swidler, “Toward Universal Declaration of A Global Ethic”, *For All Life: Toward A Universal Declaration of A Global Ethic*, ed. Leonard Swidler (Ashland, OR: White Cloud Press, 1999), 23-24; Gunther Gebhardt, “Towards A Global Ethic”, *The Ecumenical Review* 52/4 (2000), 508.

organizasyonlarca üretilmiştir.¹⁷ 1993'ten sonra Dünya Dinleri Parlamentosu'nun 1999, 2000 ve 2018'deki toplantılarında da küresel ahlak merkeze alınmış, bazı ek metin ve yeni deklarasyonlarla zenginleştirilmiştir.¹⁸ 2021'deki vefatına kadar Küng küresel ahlak hareketi için gayret göstermiş, ölümünden sonra da Küresel Ahlak Vakfı'nın faaliyetleriyle hareketin devamı sağlanmıştır.¹⁹

Kuruluş aşamasında belli bir odak noktası bulunan küresel ahlak, sonrasında iş ve çevre ahlakı gibi modern sorunlar çerçevesinde genişlemiştir. Ancak bu makaledeki gaye, küresel ahlak düşüncesinin ana önermeleri ve kuruluş mantalitesinin arkasındaki dinî iddia ve tazammunları yakalamaktır. Bu nedenle hareketin başlangıç dönemindeki ana metinler esas alınmıştır. Küresel ahlak hareketinin ilk ve esas metni *Küresel Ahlak Beyannamesi*'ne odaklandığımızda görürüz ki küresel ahlak önerisinin mahiyetini oluşturan esas ilke “insanlık” (*humanum*) prensibidir. Bu prensip *Küresel Ahlak Beyannamesi*'nde, “her insana insanca muamele edilmelidir” şeklinde ifade edilmiştir.²⁰ Buna göre yaş, cinsiyet, beden ve zihin kabiliyeti, dil, din, siyasî görüş, millî veya sosyal köken ayrımı yapılmaksızın her insan, devredilemez ve dokunulamaz bir saygınlığa sahiptir.²¹ Bu kriter, küresel ahlakın ilk, temel ve değiştirilemez şartıdır. Dolayısıyla bu şartı sağlayamayan hiçbir davranış, kural veya norm küresel ahlaka dahil edilemez. Küresel ahlakın diğer dört kuralı da bu merkezî ilkedен çıkarılmıştır.²² Bu sebeple “her insana insanca muamele edilmelidir” esasını, küresel ahlakın özü olarak kabul etmek mümkündür.

Küresel ahlakın hümanist temel ilkesini açıklamak üzere vurgulanan bir başka husus da “altın kural”dır (*golden rule*). Altın kural, *Matta*'da geçen “İnsanların size nasıl davranmasını istiyorsanız, siz de onlara öyle davranın. Çünkü Kutsal Yasa'nın ve peygamberlerin söylediği budur”²³ emrine işaret etse de aslında bu kural, Konfüçyus tarafından dile getirilen, “sana yapıldığında hoşlanmadığın şeyi başkalarına yapma”²⁴ başta olmak üzere pek çok din ve felsefede vurgulanan bir emirdir.²⁵ Küresel ahlak düşüncesinde, altın kuralın insanlık tarihinin dinî ve ahlakî

¹⁷ Johannes Frühbauer, “From the Declaration of the Religions to the Declaration of the Statesmen: Stages in the Composition of the Declaration on Human Responsibilities”, *A Global Ethic and Global Responsibilities: Two Declarations*, ed. Hans Küng, Helmut Schmidt (London: SCM Press LTD, 1998), 84-103.

¹⁸ Küresel ahlak hareketinin kurumsal ilerleyişinin yıl yıl takibi için bk. <https://www.weltethos.org/en/about-the-foundation/history-of-the-foundation/>

¹⁹ Global Ethic Foundation, www.weltethos.org adresli internet sitesiyle küresel ahlak düşüncesinin tanıtımını halen yapmaktadır.

²⁰ “Declaration Toward A Global Ethic”, 16.

²¹ “Declaration Toward A Global Ethic”, 16.

²² “Declaration Toward A Global Ethic”, 17.

²³ *Kutsal Kitap*, 7. 12 (İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2003), 1200.

²⁴ Marcus G. Singer, “Golden Rule”, *The Encyclopedia of Philosophy* (New York: Macmillan and Free Press, 1972), 3/365.

²⁵ Singer, “Golden Rule”, 365-366; W. A. Spooner, “Golden Rule”, *Encyclopedia of Religion and Ethics*, ed. James Hastings (Edinburgh: T&T Clark, 1981), 311.

geleneklerinde asırlardır varlığını sürdürmüş ve muhafaza edilmiş köklü bir emir olduğu gerekçesiyle evrensel ve mutlak bir ölçüt olarak kabul edilmesi gerektiği dile getirilir. Hayatın tüm boyutlarına —aile yapısından toplumsal ilişkilere, etnik kimliklerden dinî aidiyetlere kadar— uygulanabilir bir norm olarak değerlendirilen bu kural, değiştirilemez bir kıtas olma iddiasıyla küresel ahlakın temel şartları arasında yerini almıştır.²⁶

İnsanlık prensibi ve altın kuraldan sonra *Küresel Ahlak Beyannamesi*'nde, bütün dinlerin özünde dört temel kuralın var olduğu vurgulanır ve söz konusu kurallar, güncel sorunlarla ilişkilendirilerek küresel ahlakın temeli olarak teklif edilir. Buna göre “öldürme!, hırsızlık yapma!, yalan söyleme! ve cinsel ahlaksızlık yapma! (zinaya yaklaşma!)” şeklindeki dört temel emir, küresel ahlakın çözüm önerilerinin de temel başlıkları olmaktadır. Bu dört temel kuraldan, “Şiddete karşı bir kültürü ve hayata saygıyı taahhüt etmek” şeklindeki birinci ilke, “öldürme!” emrinin bir ifadesidir. “Dayanışma kültürünü ve âdil bir ekonomik düzeni taahhüt etmek” ilkesi “hırsızlık yapma!” emrinden, “hoşgörü kültürü ve dürüst bir hayatı taahhüt etmek” ilkesi “yalan söyleme!” emrinden, “eşit haklar kültürü ve kadın-erkeğin ortaklığını taahhüt etmek” ilkesi de “cinsel ahlaksızlık yapma!” emrinden türetilmiştir. Bu dört temel emir, bir anlamda küresel ahlakın pratiğe yönelik önerilerinin özetini göstermektedir.²⁷

2. Küresel Ahlak Hareketinin Dinî İddia ve Tazammunları

Küresel ahlak, kendisini açıkça dinlerle ilişkilendiren bir düşünce ve harekettir. Bu nedenle de küresel ahlak teorisyenleri, küresel ahlak düşüncesinin dinî iddialarını temel kaynaklarında açıkça belirtmekten çekinmemişlerdir. Bu bakımdan ilk vurguladıkları husus, küresel ahlakın mahiyeti itibarıyla dinle alâkalı olmakla beraber, kesinlikle yeni bir din olmadığıdır. *Küresel Ahlak Beyannamesi*'nde yer alan, “küresel ahlak ile anlatılmak istenen şey, yeni bir dünya ideolojisi değildir, mevcut dinlerin ötesinde yeni ve birleşik bir dünya dini de değildir, dinlerden birinin diğerine hükmetmesi hiç değildir.”²⁸ cümlesi, küresel ahlakın bir din olmadığını açıkça ifade etmektedir. Ancak küresel ahlak düşüncesinin, bütün dinleri ortak ahlak ilkelerinde buluşturmayı hedeflemesi, küresel ahlak hareketi ile yeni ve diğer dinleri kapsayıcı bir din üretildiği şüphesini pek çok kişinin aklına getirmiştir. Bu bağlamda küresel ahlak düşüncesinin din ile ilişkisinin sadece beyannamedeki dinî iddialarla değil, küresel ahlak düşüncesinin fikir babası olan Küng'ün kişisel teolojik yaklaşımında ifadesini bulan ve küresel ahlak hareketine de zımnen yansıyan dinî görüşlerle birlikte ayrıntılı bir biçimde ortaya konması önem kazanmaktadır. Şimdi söz konusu aşikar dinî iddia ve tazammunları hep birlikte önermeler şeklinde tasnif ederek ele almaya çalışalım.

²⁶ “Declaration Toward A Global Ethic”, 17.

²⁷ “Declaration Toward A Global Ethic”, 1-20.

²⁸ “Declaration Toward A Global Ethic”, 15.

(i) *Küresel Ahlak Dinî ve Dindarlarca Hazırlanmış Bir Harekettir*

Küresel ahlakın bir din olmadığı vurgulandığı gibi, *Küresel Ahlak Beyannamesi*'nin de dinî bir bildiri olmadığı belirtilmiş,²⁹ hatta bildirgede “Tanrı” kelimesi veya aşkın bir varlığı ifade edebilecek herhangi bir kavram kullanılmamıştır.³⁰ Bununla birlikte beyannameyi hazırlayanlar Küng’ün ifadesiyle, “dinî motivasyona sahip, ampirik dünyayı tek gerçeklik olarak kabul etmeyen kadın ve erkeklerdir”.³¹ Ayrıca bildirge, “bizler, dünya dinlerinin emirlerine ve ibadetlerine inanan kadınlar ve erkekler olarak...” ifadesiyle başlamaktadır.³² Bildirgenin hemen her bölümünde, küresel ahlaka yönelik çağrının dindar ve maneviyata inanan kişilerce yapıldığına özellikle vurgu yapılmaktadır. Bu yönüyle küresel ahlak, her ne kadar inanan ve inanmayan tüm insanlara hitap etmeyi amaçlasa da esasen dindar bireyler tarafından şekillendirilmiştir ve bu itibarla belirgin şekilde dinî bir mahiyet taşımaktadır. Bununla birlikte, burada dikkatle belirtilmesi gereken husus, söz konusu “din” anlayışının belirli bir dinle sınırlı olmaktan çok, farklı ahlakî öğretileri bünyesinde barındıran herhangi bir inanç sistemi olarak tasavvur edildiğidir. Bu sebeple, belirli bir dinin açıkça referans alındığına işaret eden herhangi bir ifadenin bildirgede yer almadığını söylemek mümkündür.

Küresel ahlak düşüncesinin öncülerine göre, dindar kimlik ile bu harekete verilebilecek katkı arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Onlara göre, küresel ölçekte insana meydan okuyan sorunlar karşısında özellikle dindar bireylerin üstlenmesi gereken özel bir sorumluluk mevcuttur ve küresel ahlak fikri, bu sorumluluğun somut bir ifadesi olarak ortaya çıkmaktadır. Bu yükümlülük, dindarların herhangi bir ayrıcalıklı konumda görülmelerinden değil, bilakis dinlerin kadim hikmet birikimiyle donanmış olmalarından ve insanlığı karşı karşıya olduğu krizler karşısında yönlendirme kapasitesine sahip olmalarından kaynaklanmaktadır.³³

Beyannamede dinî ritüellerin insanın ahlakî gelişimine katkıda bulunduğuna dair vurgu da dikkat çekicidir. Bildiride yer alan “ruhumuzu meditasyon, dua, pozitif düşünce ile disipline sokarak anlayış kabiliyetimizi geliştireceğimize söz veriyoruz”³⁴ ifadesinden, küresel ahlak düşüncesinde ibadetin insanın ahlakî yetkinleşme sürecine destek veren bir unsur olarak değerlendirildiği anlaşılmakta ve bu da hareketin dinî yapısını gösteren bir husus olarak öne çıkmaktadır.

²⁹ Küng, “The History, Significance and Method of the Declaration Toward a Global Ethic”, 55.

³⁰ Küng, “The History, Significance and Method of the Declaration Toward a Global Ethic”, 70.

³¹ Küng, “The History, Significance and Method of the Declaration Toward a Global Ethic”, 56.

³² “Declaration Toward A Global Ethic”, 10.

³³ “Declaration Toward A Global Ethic”, 13.

³⁴ “Declaration Toward A Global Ethic”, 11.

(ii) *Küresel Dünyada Din, Mühim Bir Role Sahip Olacaktır*

Küresel ahlak düşüncesinin temelinde, dinin yalnızca ahlakî problemlere çözüm üretme kapasitesiyle değil, aynı zamanda küresel düzende üstleneceği asli ve kapsamlı rolle de ön plana çıkacağı yönünde güçlü bir kanaat yer almaktadır. Beyannamede, dinlerin tarihsel süreçte çeşitli suistimallere maruz kalmış olmasına rağmen, yine de insanlık adına idealleri, umutları ve temel değerleri yaşatma sorumluluğunu hâlen taşımakta oldukları özellikle vurgulanmaktadır.³⁵ Benzer şekilde Küng de, modern çağın din üzerinde açtığı yaralara rağmen, dinin göz ardı edilemeyecek derecede belirleyici bir toplumsal ve kültürel gerçeklik olduğunu ve insan varoluşunun dinî boyut göz önünde bulundurulmaksızın tam anlamıyla kavranamayacağını ileri sürmektedir.³⁶

Dinin küresel ölçekte elde edeceği merkezi konuma ilişkin öngörüler doğrultusunda, küresel ahlak düşüncesinin savunucuları, çağdaş dünyanın karşı karşıya bulunduğu ahlakî krizlerin çözümünde dinlerin kayda değer bir potansiyel taşıdığını ileri sürmektedirler. Onlara göre, bu sorunlar salt politik müdahalelerle bertaraf edilemeyecek ancak dinlerin kazandırdığı ortak sorumluluk bilinciyle aşılabilecektir.³⁷ Nitekim Küng de, modern çağın doğurduğu açmazlardan kurtulma umudunun, yalnızca dinlerin sunduğu yönelim ve değerlerde bulunabileceğini ifade etmektedir.³⁸ Bu nedenle Küng, sekülerizmin dinin yerini alarak ahlakî meselelerde yeterli bir çözüm üretmediğini, aksine dinlerin sahip oldukları yönlendirici güç sayesinde bu noktada vazgeçilmez bir konumda olduklarını savunmaktadır. Onun katkısıyla kaleme alınan bildirge de, bu anlayışı yansıtan bir ruhla şekillendirilmiş görünmektedir.

Deklarasyonda, dinlerin ekonomik, siyasî yahut toplumsal problemleri doğrudan çözüme gücüne sahip olmadıkları kabul edilmekle birlikte, bireylerin iç dünyasında meydana getirecekleri dönüşüm sayesinde, hiçbir ekonomik ya da hukukî reformun başaramayacağı türden etkiler yaratabilecekleri ifade edilmektedir. Bu çerçevede insanlığın, derin bir manevî yenilenmeye ihtiyaç duyduğu ve insana güven telkin eden, düşünsel ufuk açıcı, nihâî ilkelere dayalı ve ruhen sığınak olabilecek en temel kaynağın din olduğu ileri sürülmektedir.³⁹ Bütün bu vurgu ve tespitler, küresel ahlak düşüncesinin dinî bir içerik taşıdığını ve ahlakî sorunlar üzerinden insanları yeniden dine yöneltmeyi amaçladığını açık biçimde ortaya koymaktadır.

Küng'ün hem kendi eserlerinde hem de beyanname metninde dinî unsurlara yaptığı vurgular, küresel ahlak hareketinin aynı zamanda bir tür “dini canlandırma”

³⁵ “Declaration Toward A Global Ethic”, 14.

³⁶ Hans Küng, *Global Responsibility: In Search of A New World Ethic*, çev. John Bowden (New York: Continuum, 2001), 45.

³⁷ “Declaration Toward A Global Ethic”, 14.

³⁸ Küng, *A Global Ethic for Global Politics*, 140-143.

³⁹ “Declaration Toward A Global Ethic”, II., s. 16.

girişimi olarak yorumlanmasına yol açmıştır. Nitekim Richard Falk, Küng'ün evrensel bir "tek din" modeli önermeyeşine rağmen, farklı dinlerin ortak ilkeleri etrafında şekillenen bir dinî uyanışı hedeflediğini ve bu amacın küresel ahlak düşüncesinin temel motivasyonlarından biri olduğunu açıkça ortaya koymaktadır.⁴⁰ Benzer biçimde, Hollandalı akademisyen Frans P. M. Jaspers da, küresel ahlak beyannamesini dinin toplumsal etkisini yeniden tesis etmeye yönelik bir teşebbüs olarak değerlendirmektedir.⁴¹

(iii) *Küresel Dünyada İhtiyaç Duyulan Ahlak, Bütün Dinlerde Zaten Ortak Şekilde Mevcuttur*

Küresel ahlak düşüncesine göre "dinlerin öğretilerinde, bir dünya ahlakı için gerekli altyapıyı oluşturacak ortak değerler mevcuttur... dünyanın yeni bir ahlakî düzene kavuşması için gereken ilkeler dünya dinlerinin öğretileri içinden bulunup çıkarılabilir."⁴² Bu noktada küresel ahlak düşüncesinin bir başka dinî iddiası ortaya çıkmaktadır. Bu da, "dinler arasında bir dünya ahlakına temel teşkil edebilecek bir mutabakatın var olduğu"⁴³ kabulüdür. Beyannameye göre bu mutabakat, "bağlayıcı değerlerde, değişmez ölçülerde ve temel davranışlarda müşterek zemin düzeyinde bir uzlaşma"dır.⁴⁴ Nitekim *Küresel Ahlak Beyannamesi* de söz konusu mutabakat varsayımına binaen yapılmış bir "keşif"tir, yeni bir "icat" değildir.⁴⁵

(iv) *Dinlerarası Diyalog, Dünya Barışı İçin Zorunludur*

Küresel Ahlak Beyannamesi, dinlerin siyasî çıkarlar doğrultusunda ve savaş aracı olarak kullanılmasını kesin bir dille kınamakta, bazı dinî liderler ve onların destekçileri tarafından dinin saldırganlık, bağnazlık, nefret ve yabancı düşmanlığı gibi eğilimleri körüklemek amacıyla araçsallaştırıldığını tespit ederek bu tür bir kullanımı açıkça reddettiğini beyan etmektedir.⁴⁶ Beyanname, dinlerin dünya barışına katkı sağlayabilecek yönlerinin öne çıkarılması gerektiği düşüncesini merkeze almaktadır.⁴⁷ Benzer biçimde Küng de Fransız Devrimi sonrasında kralların savaşlarının yerini uluslararası savaşların aldığını, bu savaşların I. Dünya Savaşı ile birlikte ideolojik çatışmalara dönüştüğünü ve günümüzde ise dinlerin etkili aktörler hâline geldiği bir "medeniyetler savaşı"ndan söz edildiğini ifade etmektedir. Ancak Küng'e göre, dinler böylesi bir çatışmanın değil, bilakis barışın teminatı olabilecek bir potansiyele sahiptir. Bu nedenle, üçüncü binyılda dinlerin yalnızca küresel ahlak

⁴⁰ Richard Falk, "Hans Küng's Crusade: Framing A Global Ethic", *International Journal of Politics, Culture and Society* 13/ 1 (1999), 71.

⁴¹ Frans P. M. Jaspers, "Reflections on the Declaration of A Global Ethic", *Studies in Interreligious Dialogue* 8/1 (1998), 67.

⁴² "Declaration Toward A Global Ethic", 10.

⁴³ "Declaration Toward A Global Ethic", 12-13.

⁴⁴ "Declaration Toward A Global Ethic", 13.

⁴⁵ Küng, "The History, Significance and Method of the Declaration Toward a Global Ethic", 68.

⁴⁶ "Declaration Toward A Global Ethic", 12.

⁴⁷ "Declaration Toward A Global Ethic", 16.

anlayışının değil, aynı zamanda dünya barışının da temel taşıyıcıları arasında yer alacağına inanmaktadır.⁴⁸ Bununla birlikte, bu hedefin gerçekleşebilmesi için Küng, öncelikle dinlerarası barışın tesis edilmesi gerektiğini savunmakta ve bu görüşünü "Dinlerarası barış olmadan medeniyetler arası barış mümkün değildir." ifadesiyle formüle etmektedir. Küng, bu kanaatini çok sayıda uluslararası konferansta dile getirmiş ve küresel ahlak fikrinin gerçekleşme zemininin dinlerarası diyaloga dayandığını özellikle vurgulamıştır.⁴⁹

Küng'e göre, dinlerarası barışın sağlanabilmesi, ancak dinler arası diyalogun tesis edilmesiyle mümkün olabilir. Bu nedenle onun sıklıkla dile getirdiği ikinci temel slogan, "Dinler arası diyalog olmadan dinler arası barış olamaz." şeklindedir.⁵⁰ Bu ifade, yalnızca diyalogu teşvik etmekle kalmamakta, aynı zamanda onu insanlığın ortak geleceği açısından kaçınılmaz ve zorunlu bir çerçeve olarak sunmaktadır. Küng'e göre diyalog, hem bireyin kendi dinini daha derinlikli biçimde kavramasına hem de birlikte yaşadığı farklı inanç mensuplarını anlayabilmesine imkân sağlar; bununla birlikte küresel düzeyde barışın tesisi açısından da hayati bir öneme sahiptir. Nitekim dinler arası barışın sağlanamaması, Küng'e göre yalnız dinî alanı değil, tüm insanlığın geleceğini tehdit edecek bir güvenlik sorunu hâline gelecektir.⁵¹

Her ne kadar Küresel Ahlak Beyannamesi'nde "diyalog" kavramı açıkça zikredilmese de, metinde dinlerin birbirlerinin ibadet biçimlerine, mabetlerine ve geleneksel uygulamalarına saygı göstermeleri gerektiği açıkça vurgulanmakta; buna karşılık, dinlerin üstünlük iddialarında bulunmaları ve karşılıklı suçlamalara birbirlerine yönelmeleri eleştiriye tâbi tutulmaktadır.⁵² Diyalog teriminin metin içerisinde doğrudan yer almamasına rağmen, Dünya Dinleri Parlamentosu'nun bizzat kendisinin dinlerarası diyalogu gerçekleştiren kurumsal bir teşebbüs olduğu ifade edilmektedir. Bu bağlamda Carrol J. W. Fisher, 1893 ve 1993 Dünya Dinleri Parlamentolarını dinler arası diyalog açısından karşılaştırmalı biçimde incelediği çalışmasında, hakiki anlamda dinî diyalogun ilk kez *Küresel Ahlak Beyannamesi* aracılığıyla gerçekleştirildiğini ileri sürmektedir. Fisher, bu tezi doğrultusunda, küresel ahlak düşüncesinin farklı inançlara mensup bireyleri ilk kez aynı masa etrafında bir araya getirdiğini ve böylece dinler arası gerçek diyalogun bu zemin üzerinde vücut bulduğunu savunmaktadır.⁵³

Küresel ahlak düşüncesinin öngördüğü diyalog, yalnızca din mensupları arasındaki etkileşimle sınırlı değildir. Beyannamenin hem inananlara hem de

⁴⁸ Küng, *A Global Ethic for Global Politics*, 114.

⁴⁹ Küng, *A Global Ethic for Global Politics*, 92.

⁵⁰ Küng, *A Global Ethic for Global Politics*, 92.

⁵¹ Hans Küng, "No World Peace Without Religious Peace", çev. Peter Heinegg, *Christianity and World Religions: Paths of Dialogue with Islam, Hinduism and Buddhism*, ed. Hans Küng vd. (New York: Orbis Books, 1993), 441.

⁵² "Declaration Toward A Global Ethic", 14.

⁵³ Carrol J. W. Fisher, *Interfaith Dialogue At The 1893 And 1993 Parliaments Of The World's Religions* (The Union Institute&University, 2000), 72-106.

inançsızlara hitap eden kapsayıcı üslubu ve her iki gruptan da destek talep etmesi, bu diyalogun dinî kimlik taşıyan bireylerle herhangi bir inanca mensup olmayanlar arasındaki iletişimi de içerdiğini açıkça ortaya koymaktadır. Hans Küng de evrensel ölçekte geçerli bir ahlak anlayışının inşa edilebilmesi için deist, ateist, agnostik bireylerle din mensuplarının birlikte hareket etmelerini zorunlu görmektedir. Zira anlam, değer ve normların içinin boşaltılması tehlikesi, yalnızca dindarları değil, aynı zamanda inançsız bireyleri de tehdit etmektedir. Bu sebeple Küng'e göre, küresel bir ahlak tesis edilmeden inanan ve inanmayan tüm insanların ortak yaşamı tehdit altındadır.⁵⁴

(v) *Dinlerarası Hakikat Probleminin Çözülmesi, Dünya Barışına Katkı Sağlayacaktır*

Küresel ahlak düşüncesi, dinler arası hakikat problemine yönelik doğrudan bir ifade ve ima taşımaz. Ancak “dinler arası hoşgörü olmadan dünya barışı olamaz.” ifadesi,⁵⁵ konunun dinlerin hakikati problemiyle organik bir bağı olduğunu açıkça göstermektedir. Çünkü Küng, dinler arası diyalogun mümkün hâle gelebilmesi için dinlerin öncelikle kendi mutlaklık iddialarından feragat etmeleri, karşılıklı suçlayıcı söylemleri terk etmeleri ve tarihsel süreçte sebebiyet verdikleri ihtilafları aşmaya yönelik bir irade ortaya koymaları gerektiğini açık biçimde dile getirmektedir.⁵⁶ Fakat beyanname, bu konuya daha ileri düzeyde hitap etmemektedir. Bu noktada dikkatimizi beyannameden ziyade, küresel ahlak hareketinin fikir babası Küng'ün konuya dair yaklaşımına çevirmemiz gerekmektedir. Nitekim Küng, bu meseleye doğrudan eğilmiş ve bu konuda yeni bir teori geliştirmiştir. Küng tarafından “Eleştirel Ekümenik Teoloji/Yaklaşımı” (*Critical Ecumenical Theology/Strategy*) olarak isimlendirilen bu teori, “dinlerarası barışın sağlanması için hakikat sorununun (*the question of truth*) açıklığa kavuşturulması”nı hedefler.⁵⁷

Dinî hakikat sorunu, en genel anlamıyla, hangi dinin hakikati temsil ettiği ve dolayısıyla hangi inanç sisteminin “hak din” olarak nitelendirilebileceği meselesidir. Hans Küng bu soruna yönelik üç temel yaklaşımın mevcut olduğunu ifade eder: (i) Yalnızca bireyin mensubu olduğu din haktır; geri kalan tüm dinler bâtıldır. Bu anlayışa göre dinî barış, ancak bu tek hak dinin üstünlüğünün kabul edilmesiyle sağlanabilir (*Fortress Strategy*). (ii) Esasen ortada bir hakikat problemi yoktur; çünkü her din kendi içinde meşrurdur ve eşit ölçüde doğrudur. Dinî barış ise, bu farklılıkların ve çatışmaların görmezden gelinmesiyle mümkündür (*The Strategy of Playing Down Differences*). (iii) Gerçekte sadece bir din haktır; ancak tarih boyunca ortaya çıkan diğer tüm dinler de bu tek hak dinin hakikatinden belirli oranlarda pay almıştır. Dolayısıyla barış, bu dinlerin söz konusu hak din etrafında

⁵⁴ Küng, *Global Responsibility*, 39.

⁵⁵ “Declaration Toward A Global Ethic”, 16.

⁵⁶ “Declaration Toward A Global Ethic”, 16.

⁵⁷ Küng, *Global Responsibility*, 77-78.

bütünleştirilmesiyle sağlanacaktır (*The Strategy of Embrace*).⁵⁸ Küng'e göre, bu üç yaklaşımdan ilki Katolikliğin resmî öğretisini temsil eder, ancak dünya barışı açısından bir çözüm üretme kapasitesine sahip değildir. İkinci yaklaşım ise, Aydınlanma sonrası Batı düşüncesinde yaygınlık kazanmış olup, dinî farklılıkları önemsizleştiren bir tür yüzeysel çoğulculuk önerir ve modern rölativizmin sorunlu bir türevidir. Küng, bu tavrın meseleyi görmezden gelerek dinî barış adına gerçek bir çözüm sunmadığını ifade eder. Üçüncü yaklaşım da her ne kadar diğer dinlerin hakikatten pay alabileceğini teslim etse de, nihayetinde tek bir dinin mutlak doğru olduğunu savunmak suretiyle diğer inançların meşruiyetini temelden sarsmakta ve bu yönüyle barışçıl bir zemini yine mümkün kılamamaktadır.⁵⁹ Dolayısıyla Küng, bu üç yaklaşımın da kalıcı ve adil bir dinî barış tesis edemeyeceği kanaatine varmakta ve kendi önerisini bu ihtiyaca cevap verecek alternatif bir çözüm olarak ortaya koymaktadır.

Küng'e göre dinî barışın tesisine imkân verecek en uygun yaklaşım, temel ilkesini küresel ahlak anlayışının merkezine yerleştirilen "insanlık" ölçütünden alan Ekümenik (*ecumenical*) yaklaşımdır. Bu yaklaşımın "eleştirel" olarak nitelendirilmesi ise, her bir dinin kendi tarihine yönelik öz eleştirel bir tutum geliştirmesini zorunlu kılan bir kültürel bilinci öngörmesindendir. Eleştirel ekümenizm, dinlerin geçmişte sebebiyet verdikleri hataları inkâr etmek yerine, bu tarihsel yüklerle yüzleşmeleri gerektiğini savunur. Bu bağlamda, örneğin Müslümanları şiddetle eleştiren Hristiyanların, tarih boyunca Yahudilere uyguladıkları ayrımcılık ve zulümleri hatırlamaları gerektiğini ifade eder. Küng'e göre, hiçbir din mutlak anlamda masum değildir; her dinin tarihsel pratiğinde, din adına işlenmiş çeşitli yanlışlıklar ve ihmaller mevcuttur. Bu nedenle, dinler arası barışın gerçek anlamda sağlanabilmesi, öncelikle her din mensubunun, kendi inanç sistemi adına gerçekleştirilmiş adaletsizlikleri ve şiddet eylemlerini kabul edebilmesine bağlıdır.⁶⁰

Küng'ün teolojik çerçevesinde ekümenizm iki boyutta ele alınmaktadır: Haricî ve dahilî ekümenizm (*ecumenism ad extra ve ad intra*). Tam da bu noktada, söz konusu yaklaşımın küresel ahlak düşüncesiyle olan ilişkisi belirginlik kazanmaktadır. Zira haricî ekümenizm (*ecumenism ad extra*), dinlerin hakikati meselesine yönelik olarak ikili bir perspektif sunmakta ve bu değerlendirme sistematğinde küresel ahlakı merkezi bir ölçüt konumuna yerleştirmektedir. Bu çerçevede öne sürülen ilk bakış açısı (*external perspective*), kişinin kendi inanç sistemine dışarıdan bakabilmesini ve mensubu bulunduğu dinin hakikatle ilişkisini dışsal bir ölçütle değerlendirmesini gerektirir. Küng'e göre, bu dışsal değerlendirme açısından belirleyici olan tek kıstas, küresel ahlakın temelini oluşturan "insanlık" ilkesidir. O, bu ölçütü "Genel Ahlakî Kriter" (*General Ethical Criterion*) olarak adlandırmakta ve

⁵⁸ Küng, *Global Responsibility*, 78-81.

⁵⁹ Küng, *Global Responsibility*, 78-81.

⁶⁰ Küng, *Global Responsibility*, 81-83.

dinlerin hakikat iddialarının, insan onurunu koruyup korumadıkları bağlamında değerlendirilebileceğini savunmaktadır.⁶¹

“Küresel Ahlakın Genel Kriteri”ne göre bir din, ancak insan varlığını teminat altına alması, onun dokunulmaz haysiyetini gözetmesi ve bireyin onurlu, anlamlı ve özgür bir hayat sürmesini mümkün kılması hâlinde “hak din” olarak nitelendirilebilir. Bu anlayış çerçevesinde ister Tanrı adına ister başka bir aşkın otorite adına meşrulaştırılmak istenmiş olsun, insan kurban etme, işkence gibi insanlık onurunu ihlal eden eylemler asla meşru kabul edilemez; dolayısıyla böyle bir dinî yaklaşım, ahlakî bakımdan reddedilmesi gereken bir tutum olarak değerlendirilir. Küng, bu yaklaşımında insanlık ölçütünü merkeze alır ve insan onurunu içeren her türlü değeri “ilâhî” olarak görürken; insanlık dışı, aşağılayıcı veya onuru zedeleyici olan her şeyi “bâtıl” olarak nitelendirir.⁶² Bu çerçevede Küng, insanlık kıstasını çift yönlü bir tasnifle, pozitif ve negatif boyutlarıyla formüle etmektedir:

(i) Pozitif: Bir din; inanç ve ahlak öğretisinde, ibadetlerinde ve kurumlarında insanlığa hizmet ettiği, kadın ve erkeklerin kimliğinde anlam ve saygınlık duygusunu geliştirdiği, onları anlamlı ve verimli bir varoluşa ulaştırdığı oranda haktır ve iyidir. (ii) Negatif: Bir din; inanç ve ahlak öğretisinde, ibadetlerinde ve kurumlarında insanlık dışılığı (*inhumanity*) yaydığı, kadın ve erkeklerin kimliğinde anlam ve saygınlık duygusuna engel olduğu, böylece de anlamlı ve verimli bir varoluşa izin vermediği oranda bâtıl ve kötüdür.⁶³

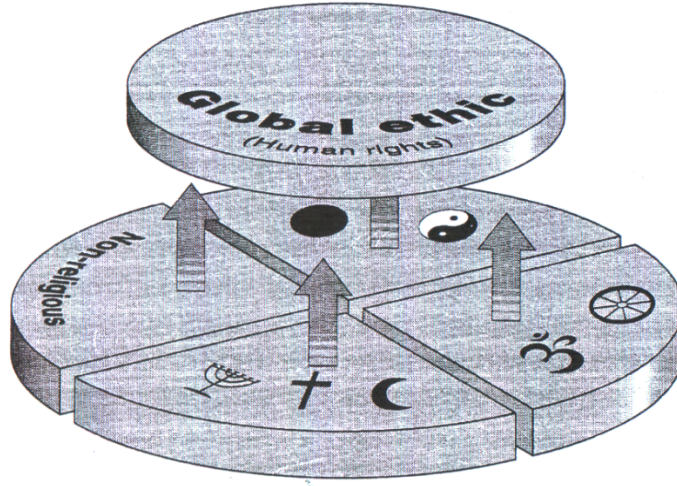
Bu çerçevede açıkça görülmektedir ki küresel ahlakın genel kriterine göre Küng, birçok doğru dinin varlığını kabul etmektedir.⁶⁴ Ancak böylece insanlık ilkesi yalnızca küresel ahlakın temel şartı olarak değil, aynı zamanda dinlerin üzerinde konumlanan bir hakikat ölçütü olarak da takdim edilmiş olmaktadır. Dolayısıyla küresel ahlak, yalnızca dinlerin üzerinde bir düzleme yerleştirilmekle kalmamakta, aynı zamanda dinleri ahlakî açıdan değerlendiren ve onları belirli bir etik kıstasla sınanan bir mertebeye taşınmaktadır. Küng, bu dinler üstü konumlandırmayı, ilgili eserinde kavramsal bir şemayla somutlaştırarak ortaya koymaktadır:

⁶¹ Hans Küng, *Theology For The Third Millennium: An Ecumenical View*, çev. Peter Heinegg (New York: Anchor Books, 1990), 240-243.

⁶² Küng, *Global Responsibility*, 91; Küng, *Theology For The Third Millennium*, 240-243.

⁶³ Küng, *Global Responsibility*, 90-91.

⁶⁴ Hans Küng, “Tek Bir Gerçek Din mi Vardır? Evrensel Kriteri Tesbit Etme Konusunda Bir Deneme”, çev. Mustafa Çakmak, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2012), 204.

Şemadaki sembollerden de anlaşılacağı üzere küresel ahlak, hem peygamberli Yakın Doğu dinlerinin, hem Hint-Mistik dinlerin hem de Uzak Doğu inançlarının, hem de hiçbir dine mensup olmayanların üzerinde yer almaktadır.⁶⁵ Küresel ahlak anlayışında temel şart olarak belirlenen insanlık ilkesinin dinlerin üzerinde bir konuma yerleştirilmesi, dinlerin yapısal olarak taşıdığı mutlak hakikati temsil etme iddiasıyla açık bir gerilim içerisindedir. Zira herhangi bir dinin hakikat kıstasının, o dinin dışındaki bir ölçüte göre tayin edilmesi, söz konusu inanç sisteminin kendi iç tutarlılığına zarar verecek nitelikte bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir. Bu bağlamda, bir yandan belli bir dine mensup olmak, diğer yandan tüm dinlerin üzerine çıkarılmış ahlakî bir kriteri benimsemek ciddi bir tutarsızlık gibi görünmektedir. Küng ise, kendisi de inançlı bir Hristiyan olmakla birlikte, bu çelişkiyi gidermek ve yaklaşımını temellendirmek adına, ekümenik düşüncesinin ikinci boyutuna, yani *ecumenism ad extra* sınırlarında dikkate alınacak içsel perspektife başvurmaktadır.

Küng'ün ekümenik yaklaşımında yer alan ikinci bakış açısı, *internal perspective* olarak adlandırılmakta olup, burada bir dinin hakikat değeri, kendi içsel ölçütlerine göre belirlenmektedir. Küng, bu ölçütü "Genel Dinî Kriter" (*General Religious Criterion*) şeklinde kavramsallaştırmaktadır. Bu kritere göre bir din, kendi aslî kaynaklarına ve temel öğretilerine bağlı kaldığı müddetçe hak olarak kabul edilebilir. Örneğin, sahih İslam, yalnızca Hz. Muhammed'e vahyedilen Kur'ân-ı Kerîm'e dayanan İslam'dır. Bu bağlamda, dinin hakikat ölçüsü, dışsal bir kıstastan ziyade, onun kendi köklerine ve kurucu ilkelerine sadakatinde aranmalıdır.⁶⁶

Hans Küng, iki yönlü teolojik perspektif aracılığıyla küresel ahlak anlayışına sistematik bir zemin kazandırma, hedeflediği ekümenizmi kuramsal bir yapıya kavuşturma ve aynı zamanda tek bir dine mensubiyetini muhafaza etme gayretlerini bir araya getirmiş görünmektedir. Ona göre, insan için neyin "iyi" olduğuna dair

⁶⁵ Hans Küng, *Christianity: Its Essence and History*, çev. John Bowden (London: SCM Press, 1995), 790.

⁶⁶ Küng, *Theology For The Third Millennium*, 245-247.

temel soruya sahici bir cevap üretilebilmesi, ancak bu geniş ufuklu bakış açısına ulaşmakla mümkündür. Zira Küng, insanın asla tek boyutlu bir varlık olarak ele alınamayacağını, bu nedenle ikili perspektif yaklaşımının hem evrensel bir kriter vazetme hem de dinî sınırlar içinde kalma imkânı sunduğunu ileri sürmektedir.⁶⁷ Küng, insanlık ilkesinin dinlerin üzerine yerleştirilmesinin eleştiri alacağını farkındadır. Ancak bu eleştirileri bertaraf etmek amacıyla, insanlık prensibini “hak din” için zorunlu bir başlangıç varsayımı (*presupposition*) olarak yorumlamayı teklif eder. Bu zorunlu varsayıma göre insan onuruna ve temel değerlere riayet etmek, her dinin asgarî düzeyde taşıması gereken müşterek bir yükümlülüktür.⁶⁸

Hans Küng’ün dinlere yönelik geliştirdiği bu çift yönlü yaklaşımın, küresel ahlak fikrinden önce şekillenmiş olması, küresel ahlakın yalnızca ahlak merkezli bir dünya düzeni kurma kaygısıyla ortaya atılmadığını açıkça ortaya koymaktadır. Hatta denilebilir ki, küresel ahlak fikri bizzat bu teolojik yaklaşımın tabii bir uzantısı olarak ortaya çıkmış, onun sistematik sonucuna dönüşmüştür. Dolayısıyla küresel ahlak düşüncesini dinî iddia ve tazammunlarından ayrı düşünmek sadece eksik değil, yanlış da bir adım olacaktır. Çünkü görüldüğü üzere küresel ahlakı doğuran düşünce adımları ahlakî değil teolojik sorunlar ekseninde şekillenmiş gibidir.

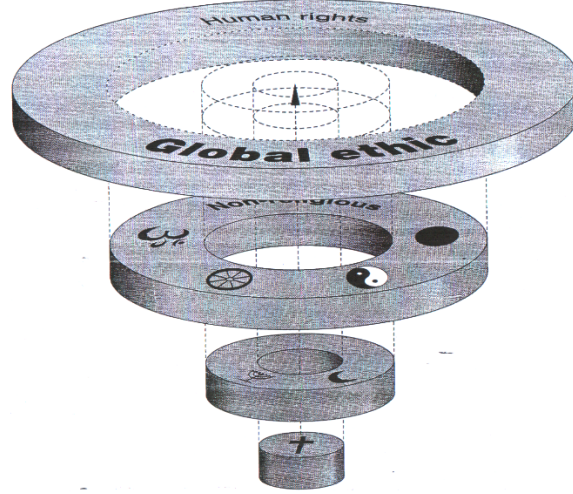
Ekümenik Teoloji bağlamında Küng’ün özellikle vurguladığı bir diğer husus, dinlerarasında mevcut müşterek noktaların keşfedilmesinin zarurî olduğudur. Bu doğrultuda Küng, Hristiyanlığın, Yahudilik ve İslam ile İbrahimî köken bakımından paylaştığı ortak zemine dikkat çekmiştir. Ona göre, Yahudilik, Hristiyanlık ve İslam, her ne kadar belirli inanç esaslarında ve tarihsel gelişim çizgilerinde birbirinden ayrışsalar da İbrahimî mirasa dayanmaları bakımından ortak bir arka plana sahiptirler.⁶⁹ Küng’ün farklı konferanslarında bu İbrahimî gelenek vurgusunu sıklıkla yinelemesi, onun dindar bireyleri müşterek bir zeminde bir araya getirme çabasının bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Aynı zamanda, bu tür ortaklıkları öne çıkarmak suretiyle, dinler arası uzlaşının mümkün olduğunu ve bu uzlaşının küresel ahlak ilkeleri etrafında sağlanabileceğini göstermeye çalıştığı da söylenebilir.

Küng, diğer dinlerle ortak yönleri de göz önünde bulunduran bir Hristiyan için küresel ahlakı yine kitabında şu şekilde şematize etmektedir:

⁶⁷ Küng, *Theology For The Third Millennium*, 249.

⁶⁸ Küng, *Global Responsibility*, 91.

⁶⁹ Hans Küng, “The Three Abrahamic Religions Historical Upheavals-Present Challenges”, *InterAction Council 24th Annual Meeting Paper Submitted to Session III*, Ürdün, 2006. (http://interactioncouncil.org/papers/pdf/s24_Kueng.pdf, 30.03.2008)

Bu şekle göre bir Hristiyan, öncelikle iç perspektifle dinine bakacak ve Hz. İsa'yı köken, merkez ve temel ölçü olarak kabul edecektir. İkinci olarak diğer dinlerle ortak noktalarını keşfetmeye çalışacak, Yahudiler ve Müslümanlarla Hz. İbrahim'in Rabbinde iman hususunda birleşecektir. Bu şekilde diyalog ve uzlaşım ortamı doğduktan sonra üçüncü olarak da bütün dünya insanlarıyla küresel ahlak esasları üzerinde uzlaşma ve iş birliği içinde olacaktır.⁷⁰ Bu mutabakat sürecinin yaşanması için Küng, din müntesiplerini kendi dinî öğretilerini araştırmaya ve küresel ahlak bakımından değerlendirmeye davet etmektedir. Buna paralel olarak Küng, "köken araştırması olmadan dinî diyalog olmaz" sloganını dile getirerek, diğer dinlerle ortak noktaları keşfetmek üzere insanları kendi dinlerinin kökenini araştırmaya çağırmaktadır.⁷¹ Benzer şekilde *Küresel Ahlak Beyannamesi*'nde de dinler, kendi ahlakî öğretilerini araştırarak bunları formüle etmeye teşvik edilmektedir.⁷²

Hristiyanlık esas alındığında, Eleştirel Ekümenik Teoloji'nin ikinci boyutu/içsel perspektifi, Hristiyan mezhepleri arasındaki bölünmüşlüğü gidermeyi hedefleyen içsel ekümenizmi (*ecumenism ad intra*) ifade etmektedir.⁷³ Küng'e göre Hristiyan kiliseleri arasındaki tarihî ayrılıklar sona ermeli; özgürlükçü, eleştiriye açık ve dinamik bir teoloji etrafında birleşme sağlanmalıdır. Bununla birlikte, birleşme yalnızca yapısal bir birliktelikle sınırlı kalmamalı; birleşen kiliseler, diğer teolojik yaklaşımları tehdit ya da rakip olarak değil, birlikte yürünecek yoldaşlar olarak görmelidir.⁷⁴ Bu çerçevede Küng, yalnızca Hristiyan mezheplerini değil, diğer dinleri ve küresel ahlak anlayışını da kapsayan bir teolojik çatı oluşturarak, bütüncül bir perspektif geliştirmiş görünmektedir.

⁷⁰ Küng, *Christianity*, 791.

⁷¹ Küng, *Global Responsibility*, 108.

⁷² "Declaration Toward A Global Ethic", 15-17.

⁷³ Küng, "No World Peace Without Religious Peace", 443.

⁷⁴ Küng, *Theology for the Third Millennium*, 161-162, 168.

3. Küresel Ahlak Hareketinin Dinî İddia ve Tazammunlarına Dair Eleştiriler

Buraya kadar tamamen tasvirî biçimde ortaya koymaya çalıştığımız, küresel ahlak düşüncesinin taşıdığı dinî iddia ve tazammunlarının değerlendirilmesi, söz konusu hareketin doğru anlaşılması bakımından önemi haizdir. Nitekim literatürde, bu hareketin dinî iddialarına yönelik olarak pek çok eleştiri dile getirilmiştir. Söz konusu eleştirileri, eleştirinin merkezindeki ilke bakımından tasnif ederek ortaya koymaya çalışalım.

3.1. “İnsanlık” İlkesi ve “Altın Kural”a Dair Eleştiriler

Küng’ün küresel ahlak düşüncesinde en merkezî ilke, hiç şüphesiz “insanlık” kriteridir. Ne var ki, bu ilke aynı zamanda literatürde yöneltlen eleştirilerin de odak noktasını oluşturmaktadır. Nitekim pek çok araştırmacı, söz konusu kriterin dinlerin üzerinde konumlandırılmasını problemlili bir yaklaşım olarak değerlendirmiştir. İnsanlık kıstasına göre, dinî bir hükmün ahlaken kabul edilebilir olup olmadığının ölçütü, o hükmün insanlık ilkesine uygun düşüp düşmediğidir. Örneğin Küng, bir insanın kurban edilmesini emreden herhangi bir dinî ilkenin, ne surette olursa olsun, kabul edilemeyeceğini açıkça ifade etmiştir.⁷⁵ Ancak bu yaklaşım, küresel ahlakın dinlerin yerine geçen seküler bir ahlak düzeni inşa etmeye çalıştığı yönünde bazı şüpheleri de beraberinde getirmektedir. Bu tür yorumlara karşılık Küng, ahlakın dinin yerini almasının ne mümkün ne de hedeflenen bir durum olduğunu özellikle vurgular. Ona göre küresel ahlak, dinin yerine ikame edilmek üzere tasarlanmış değildir; zira din, yalnızca ahlakî normlar belirlemek ve bunlara yaptırım kazandırmakla kalmaz, aynı zamanda insanın varoluşsal sorularına —nereden gelip nereye gittiği gibi— cevaplar sunar, böylece insan hayatına anlam ve yön kazandırır. Bununla birlikte din, bireye spiritüel bir bilinç kazandırır, kendine özgü bir dünya görüşü oluşturur ve insan yaşamına derinlik katar. Evrensel bir ahlak ise bu işlevleri yerine getiremez. Dolayısıyla Küng’e göre ahlak ile din arasında bir ilişki bulunmakla birlikte, ahlak hiçbir surette dinin yerine geçemez.⁷⁶

Küng’ün konuya dair açıklamaları, küresel ahlak düşüncesinin dinin yerine ikame edilmediğini ortaya koyma çabası taşısa da, literatürde yöneltlen eleştirileri bütünüyle bertaraf edebilmiş değildir. Nitekim küresel ahlak, birçok araştırmacı tarafından, dini yalnızca ahlakî bir yapı olarak tanımladığı ve bu suretle dini ahlaka indirgediği gerekçesiyle eleştirilmiştir. Özellikle Küresel Ahlak Beyannamesi’nde aşkın bir varlığa doğrudan atıfta bulunulmaması ve dikkatin yalnızca dinî ahlak ilkeleri etrafında yoğunlaşması, dinin ahlakla özdeşleştirildiği izlenimini güçlendirmektedir. Bu bağlamda eleştiride bulunan yazarlardan biri olan Frans P. M. Jaspers, Batı Avrupa ve Kuzey Amerika toplumlarında, dinin genellikle bir ahlak sistemine indirgenmiş biçimde algılandığını belirtmekte, buna karşılık Müslümanlar, Budistler, Hindular ve diğer pek çok dinin müntesipleri açısından dinin, yalnızca

⁷⁵ Küng, *Theology for the Third Millennium*, 240.

⁷⁶ Küng, *A Global Ethic for Global Politics and Economics*, 142-143.

bireysel eylemleri düzenleyen bir normatif çerçeve değil, aynı zamanda bütün varoluşu kuşatan ve anlamlandıran kapsamlı bir yapı olduğunu vurgulamaktadır. Dolayısıyla, dini salt ahlak düzlemine indirgemek bu topluluklar açısından kabul edilebilir bir yaklaşım değildir. Jaspers'a göre, dinin bu tarzda yalnızca ahlak ile sınırlanması hem dinin bütüncüllüğünü zedeleyecek hem de ahlakın kendisine zarar verecek sonuçlar doğurabilecektir.⁷⁷

Küresel ahlak düşüncesini bir tür insan hakları ahlakı olarak değerlendiren teoloji profesörü David Hollenbach, insan hakları fikrinin insan varlığına bir anlam attığını ve ona özel bir onur niteliği yüklediğini ileri sürmektedir. Ancak Hollenbach, bu yaklaşımın birtakım sorunlar barındırdığını da ifade eder. Zira insana bu şekilde anlam yüklemeyen ya da insan onurunu farklı biçimlerde temellendiren dinlerin, bu anlayış doğrultusunda kendilerini dönüştürmeye zorlanabilecekleri ihtimali dikkat çekicidir.⁷⁸ Nitekim benzer eleştiriler, insan onuru fikrinin temelinde Tanrı'nın İsa'da bedenleşmesi inancının bulunduğu ve bu inancı paylaşmayanlar açısından insan onurunun rasyonel olarak temellendirilmesinin güç olduğu yönünde de dile getirilmiştir.⁷⁹ Bu bağlamda küresel ahlakın merkezine yerleştirilen "humanity" ilkesi, belirli bir insan ve insanlık anlayışını içermekte olup, bu yönüyle dinler üstü evrensel bir çerçeve sunma iddiasını zayıflatmakta ve tüm dinleri eşit derecede kapsama imkanını sınırlamaktadır.

Humanist kritere yöneltilen bir diğer dikkat çekici eleştiri ise, "insanlık" kavramının evrensel değil, toplumsal bağlamlara göre değişkenlik arz eden, izâfî bir mahiyet taşıdığı yönündedir. Nitekim kimi eleştirmenler, farklı kültürel bağlamlarda insanlık anlayışının köklü biçimde ayrışabileceğini örneklerle ortaya koymaktadır. Meselâ, Hintli köylüler açısından üç öğün balık tüketen bir dul kadın, toplumun inançlarına aykırı hareket ettiği gerekçesiyle, yoksul bir hastayı tedavi etmeyi reddeden bir hekimden daha fazla kınanabilir. Bu örnek, "insanlık" ilkesinin farklı toplumsal yapılarda bambaşka şekillerde algılanabileceğini ve bu sebeple objektif bir "insanlık" anlayışından söz etmenin zorluğunu göstermektedir. Dolayısıyla küresel ahlakın, bu anlamda herkes için geçerli ve bağlayıcı bir kriter sunmakta yetersiz kaldığı dile getirilmiştir.⁸⁰ Buna ek olarak, insanlık kriterinin örtük biçimde ideal bir insanlık tipini genelleştirdiği, oysa dünya üzerindeki pek çok bireyin bu kıstasa göre yaşamamakla kalmayıp, kimi zaman buna karşı bilinçli bir biçimde mesafe koyduğu da hatırlatılmaktadır. Bu durumda, söz konusu prensibin çok sayıda insan için herhangi bir anlam taşımayacağı, hatta bu ilkenin, insanın gerçek doğasına aykırı bir tasavvur içerdiği yönündeki eleştiriler de gündeme gelmiştir.⁸¹

⁷⁷ Jaspers, "Reflections on the Declaration of A Global Ethic", 68.

⁷⁸ David Hollenbach, *The Global Face of Public Faith: Politics, Human Rights and Christian Ethics* (Washington D. C.: Georgetown University Press, 2003), 233, 246-248.

⁷⁹ José Casanova, "The Sacralization of the Humanum: A Theology for A Global Age", *International Journal of Politics, Culture and Society* 13/1 (1999), 37.

⁸⁰ Jean Porter, "The Search for A Global Ethic", *Theological Studies* 62/1 (2001), 119-120.

⁸¹ Jaspers, "Reflections on the Declaration of A Global Ethic", 62-63.

Küresel ahlak düşüncesi, insan haklarına yaptığı yoğun vurgu sebebiyle de eleştirilere konu olmuştur. Haklar fikrinin tarihsel olarak kaçınılmaz bir biçimde Batılı bir zihin yapısının ürünü olduğu yönündeki kanaatten hareketle, küresel ahlak anlayışının da esasen Batı merkezli bir girişim olduğu ileri sürülmüştür.⁸² Özellikle Doğu dinlerine mensup birçok kimse, “insanlık” ilkesinin, Hristiyan düşüncesinden etkilenmiş Avrupa humanizminin bir uzantısı olduğunu ve bu sebeple tipik bir Batı karakteri taşıdığını dile getirmiştir.⁸³ Bu yöndeki eleştirileri dile getiren isimlerden biri de Riffat Hassan’dır. Hassan, 1948 tarihli İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi’nin insan haklarının kaynağını dinle ilişkilendirmediğini ve takip eden süreçte insan hakları söyleminin seküler bir zemin üzerinde şekillendiğini belirtmektedir. Bu bağlamda “humanizm” kavramının da bugüne dek büyük ölçüde “seküler humanizm” şeklinde anlaşıldığını vurgulayan Hassan, bu tarihsel arka plan sebebiyle, insan hakları ya da insan onuru gibi kavramların küresel ahlak söylemi içerisinde yer alsa dahi, Müslümanlarda etkili bir karşılık bulamayacağını ifade etmektedir.⁸⁴

İnsanlık ölçütünü tamamlayıcı olarak sunulan altın kural ilkesi ise, bireysel değerlendirmeden ortak ahlak çıkarması nedeniyle kusurlu görülmüş ve bu nedenle yetersiz olmakla eleştirilmiştir. Altın kurala göre birey, kendisi için uygun gördüğü bir davranışı başkaları için de uygun görmelidir. Ancak bu ilkenin, insanların birbirlerinden olan beklentilerinin farklı olabileceği gerçeğini yeterince dikkate almadığı yönünde eleştiriler bulunmaktadır. Örneğin bir kişi, her koşulda malının korunmasını isterken; bir diğeri, malının başkası tarafından, ciddi bir ihtiyaç halinde alınmasını makul karşılayabilir. Bu durumda, altın kurala göre aynı eylem hem ahlakî hem de gayri ahlakî sayılabilir. Bu da ahlakî değerlendirmelerde ciddi bir belirsizliğe ve karmaşaya neden olabilir.⁸⁵

Ayrıca, altın kuralın soyut yapısı sebebiyle somut problemlere çözüm üretmede yetersiz kalacağı ve bu nedenle daha belirgin biçimde somutlaştırılması gerektiği de dile getirilen bir diğer eleştiridir.⁸⁶ İlkenin genel hatlarıyla anlaşılır olmakla birlikte, somut durumlara uygulandığında yetersiz kaldığı ifade edilmiştir. Bu bağlamda, altın kuralın ve dolayısıyla küresel ahlak hareketinin, uygulanabilirlikten uzak ve ütöpik bir girişim olduğu da ileri sürülmüştür.⁸⁷

⁸² William Schweiker, “A Preface to Ethics: Global Dynamics and the Integrity of Life”, *Journal of Religious Ethics* 32/1 (2004), 28.

⁸³ Casanova, “The Sacralization of the Humanum”, 28.

⁸⁴ Riffat Hassan, “A Muslim’s Reflections on A New Global Ethics and Cultural Diversity”, *De Kracht van Cultuur Conference* (Amsterdam, 8 November 1996). (http://kvc.Minbuza.nl/uk/archive/amsterdam/ukverslag_hassan.html 25.03.2008)

⁸⁵ Jespers, “Reflections on the Declaration of A Global Ethic”, 65.

⁸⁶ Martin Robra, “Affirming the Rule of Global Movements for Global Ethics”, *The Ecumenical Review* 52/4 (2000), 473.

⁸⁷ Falk, “Hans Küng’s Crusade”, 77.

3.2. Küresel Ahlak ve Dinin Örtüşmediğine Dair Eleştiriler

Küresel ahlak anlayışına yönelik dinî içerikli eleştirilerden biri de, dinin öğretileriyle bu ahlak anlayışının ilkeleri arasında bir uyumsuzluk ortaya çıktığında nasıl bir yol izleneceği sorusudur. Bu eleştiriye dile getiren Macar Bilimler Akademisi'nden Zoltán Turgonyi, dinî inançlarıyla küresel ahlak ilkelerini bağdaştıramayan bir bireye, dinini terk ederek küresel ahlakı benimsemesi yönünde ne tür bir gerekçe sunulabileceğini sorgular. Ona göre, Tanrısal vahye alternatif olarak önerilen herhangi bir bildirinin inandırıcılığı son derece kuşkuludur. Bu nedenle Turgonyi, “ahlakta müşterek zemin”in neyi ifade ettiğinin daha açık bir biçimde tanımlanması gerektiğini savunur. Eğer bu ortak değerler, dinlerde müşterek olarak yer alan yasakların bir özeti niteliğindeyse, bir kültürde iğrenç sayılan bir davranış başka bir kültürde yasaklanmadığı için bu davranışı hoş görmek zorunda kalabiliriz. Bu durumda bir birey, kendi inanç sistemiyle örtüşmeyen, hatta ona aykırı olan fikirleri kabul etmek için hiçbir gerekçe bulamayabilir. Öte yandan, ahlaktaki müşterek zemin her din ve kültürde meşru görülen davranışların toplamından oluşuyorsa, bu kez de her kültür, kendisi için zorunlu gördüğü değerleri diğerlerine dayatmış olur. Üstelik eğer adalet anlayışı her bireyin kendi dünya görüşüne dayanıyorsa, o hâlde yeni bir evrensel değerler sistemi oluşturmaya da gerek kalmayacaktır.⁸⁸

Küresel ahlakın dinî perspektifle örtüşmediğine dair başka bir eleştiri de, yine Hassan tarafından dile getirilmiştir. Hassan'a göre, bir Müslüman zaten dininde gerekli insan haklarını ve ahlak ilkelerini bulmaktadır; bu nedenle, yeni bir ahlak sistemi geliştirme ihtiyacı hissetmez. Ona göre Kur'ân-ı Kerîm, Müslümanlar açısından temel hakları, özgürlükleri ve ahlakî kuralları yeterli biçimde içermektedir. Bu bağlamda, küresel ahlak anlayışı Müslüman birey için yeni hiçbir değer sunmamaktadır. Dolayısıyla, toplumsal ve ahlakî dönüşüm gücüne sahip olmayan bildirgelere din mensupları ilgi göstermeyecek, ihtiyaç duymadıkları bu tür oluşumlara yönelmeyeceklerdir.⁸⁹ Nitekim Turgonyi de benzer bir noktaya işaret ederek, böyle bir durumda küresel ahlak düşüncesinin herhangi bir ikna edici cevap sunmadığını ileri sürmektedir.⁹⁰

Bu bağlamda dikkat çeken bir diğer husus, küresel ahlak anlayışının, dinlerin mevcut kurallarının küresel sorunlara çözüm üretemediğini ve bu nedenle dinî öğretilerin —diğer dinleri de kapsayacak şekilde— yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini öne sürmesidir.⁹¹ Ancak Turgonyi'ye göre, kutsal bir kaynaktan türeyen kuralların değişmesi gerektiğini kabul eden bir bireyin, başka kutsal geleneklere değer atfetmesi tutarsız ve anlamdan yoksundur. Bu durumda birey hem kendi dini

⁸⁸ Zoltán Turgonyi, “Universalism, Relativism and the Possibilities of A Global Ethic”, *The Age of Global Dialogue Conference* (Budapeşte 1997). (http://www.phil-inst.hu/intezet/tz01_p.htm 09.03.2008)

⁸⁹ Hassan, “A Muslim's Reflections”.

⁹⁰ Turgonyi, “Universalism, Relativism”.

⁹¹ Turgonyi, “Universalism, Relativism”.

geleneklerini hem de diğerk geleneksel veya modern değerkleri aynı düzlemde değerklendirerek, kutsal olanı seküler ölçütlerle tartışmaya açmış olur. Zira küresel ahlak, bireysel vicdana dayansa da evrensel düzeyde bağlayıcılık iddiası taşımaktadır. Bu nedenle, belirli bir geleneğk göre meşru sayılabilecek bir eylem (örneğin bir cezalandırma biçimi), evrensel ahlak anlayışına göre suç kabul edilerek cezalandırılabilir.⁹² Bu tür çatışmalar, Turgonyi'ye göre küresel ahlakın uygulanabilirliğini ciddi şekilde sorgulatmaktadır. Hatta o, küresel ahlakın tam anlamıyla hayata geçirilmesi durumunda geriye yalnızca iki tür dinin kalacağını ileri sürer: Ya ahlakı kuralları tesadüfen küresel ahlakla örtüşen dinler ya da sabit bir ahlak sistemi olmayan dinler. Bu tespit, aynı zamanda küresel ahlak anlayışının başarısının, dinlerin ahlakı ilkeleriyle bu evrensel çerçevenin rastlantısal bir biçimde örtüşmesine bağli olduğunu ima etmektedir.⁹³

Küresel ahlak anlayışına yönelik bir diğerk eleştiri de, bu çağrının postmodern bir yaklaşım içerdiki ve dinin özünü sınırlayıcı bir mahiyet taşıdığı yönündedir. Jaspers, bildirgede dinlere yapılan çağrının doğrudan dinlerin kendilerine değil, yalnızca bu dinlerde yer alan evrensel ahlakı ilkeler üzerinden gerçekteştirilmesini bu açıdan sorunlu bulur. Ona göre, küresel ahlak düşüncesinin temelinde yatan varsayım, dinin ancak kozmopolit bir nitelik kazandığında işlevsel olabileceği yönündedir. Bu da yalnızca dini sınırlamakla kalmaz, aynı zamanda din ile siyaset arasındaki sınırın bulanıklaşmasına yol açar. Jaspers, din ile siyasetin ayrımının Aydınlanma düşüncesinin bir ürünü olduğunu hatırlatır ve beyannamenin öngördüğü “ahlakta müşterek zemin”in, modern toplumlarda zaten yasa aracılığıyla sağlandığını ileri sürer. Hatta ona göre, liberal politikaların etkisiyle bu ortak zemin giderek ortadan kalkmış ve şimdi yeniden bir deklarasyon aracılığıyla kurulmaya çalışılmaktadır. Ancak bu sefer, kapsayıcı bir ahlak sistemi sunan dinler kullanılarak yapılmaktadır. Jaspers'a göre bu yaklaşım, dinin ruhunu canlandırmak yerine onu zayıflatmakta ve din ile siyaset arasındaki sınırı daha da belirsiz hâle getirmektedir.⁹⁴

Bildirgenin, dinlerin ahlakı ilkeleri arasından yalnızca diğerk dinlerle uzlaşabilir olan, başka bir deyişle evrensel olarak kabul edilebilecek değerkleri seçme teşebbüsü, küreselleşmenin kültürel etkileriyle de yakından ilişkilidir. Küreselleşmenin çift yönlü etkisi bağlamında değerklendirildiğinde, bir yandan gelenek ve değerklerin yeniden gündeme gelmesine imkân tanınmakta, diğerk yandan ise evrensel nitelik taşımayan unsurların silinmesine yol açılmaktadır. Bu sürecin sonunda yalnızca evrensel olan ya da evrenselleştirilebilen değerklerin yaşam alanı bulabildiği görölmektedir.⁹⁵ Bu çerçevede küresel ahlakın da dinî ahlak anlayışları üzerinde benzer bir seçiciliğk yönelmesi, bir dinin diğerkleriyle örtüşmeyen kendisine has ahlakı ilke ve değerklerinin giderek aşınması sonucunu doğurabilir.

⁹² Turgonyi, “Universalism, Relativism”.

⁹³ Turgonyi, “Universalism, Relativism”.

⁹⁴ Jaspers, “Reflections on the Declaration of A Global Ethic”, 67-68.

⁹⁵ Hasan Onat, “Küreselleşme ve İşlam'ı Yeniden Düşünmek”, *Dinî Araştırmalar* 6/17 (2003), 31.

*Küresel Ahlak Beyannamesi'*nde yer almayan dinî kaynaklı ahlakî ilkelere ilişkin olarak, Hans Küng'ün özel bir çaba gösterdiği görülmektedir. Beyanname yalnızca ortak mutabakat sağlayabilecek ilkeleri ortaya koymakla yetinmemekte, aynı zamanda dinî ahlaka bir çağrı da içermektedir. Metnin son bölümünde inanç topluluklarına, kendi özgün ahlakî ilkelerini formüle etmeleri yönünde açık bir davet bulunmaktadır. Buna göre dinlerin; hayat, ölüm, acıya katlanma, suçların bağışlanması, yardımseverlik, feragat, merhamet ve sevinç gibi temel insani durumlara dair öğretilerinin ortaya konması, dünya ahlakı kavramının hem daha anlaşılır hem de daha somut hale gelmesini sağlayacaktır.⁹⁶ Ayrıca Küng, din âlimlerine yönelik olarak da, kendi geleneklerinin söz konusu evrensel değerleri ne ölçüde içerdiğini, bu değerlerle ne ölçüde örtüştüğünü ve bu çabaya hangi özgün katkıları sunabileceğini araştırmaları çağrısında bulunmaktadır.⁹⁷ Bu yaklaşım, yalnızca dinlerarası ortak ilkeleri vurgulamakla kalmadığını, aynı zamanda genel anlamda dinî ahlakî ilkelerin de tartışmaya açılmak istendiğini göstermektedir. Ne var ki, farklı dinî geleneklerden kaynaklanan ahlakî ilkelerin birbiriyle çelişmesi durumunda nasıl bir yol izleneceği hususu belirsizliğini korumaktadır. Daha da önemlisi, bu ilkelerin küresel ahlakın temelini oluşturan “insanlık” ilkesine aykırı düşmesi durumunda reddedilmeleri gerektiği daha önce metinde ifade edilmiştir. Bu durum ise, dinlerin temel iddialarıyla bir uyumsuzluk taşıdığı gerekçesiyle ilk eleştiri maddesinde gündeme getirilmişti.

3.3. Dört Emir Çerçevesindeki Eleştiriler

Küresel ahlakın ikinci kısmı, bütün dinlerde var olduğu ifade edilen dört temel emre dayanmaktadır. Ancak söz konusu dört emrin, her bir dindeki kendi bağlamından çıkarılmasının tehlikeli olduğu ifade edilmiştir. Buna göre dinlerde bulunan “hırsızlık yapma, yalan söyleme!” gibi emirler, her dinin kendi sistemi içerisinde temellendirilmiştir. Mesela “altın kural” (*golden rule*) olarak ifade edilen “sana yapılmasını istemediğin şeyi başkasına yapma” kuralı, her dinde farklı bir temel sebebiyle kuraldır. Çünkü her din bütüncül (*holistik*) bir yapıdır. Hatta bu sebeple dinî ahlakın sadece teolojik değil aynı zamanda soteriolojik* olduğu söylenmiştir. Yani her dinin farklı “son”ları arzulanması sebebiyle de ahlakî olarak kökten farklı oldukları ileri sürülmektedir. Meselâ bir Budist ahlaklı eylemleriyle Nirvana’ya ermek isterken bir Müslüman cennete ulaşmayı arzulamaktadır. Dolayısıyla din mensuplarının sosyal yapılanma ve ahlakî uzanımları da buna göre değişiklik arz etmektedir.⁹⁸ Bu sebeple dinî ilkelerin görünürdeki benzerliklerinin, aralarında ortak bir ahlak anlayışının var olduğunu ispata yetmediği dile getirilmiştir.

⁹⁶ “Declaration Toward A Global Ethic”, 25-26.

⁹⁷ Küng, “The History, Significance and Method of the Declaration Toward a Global Ethic”, 69.

* “Soteriology”, Yunanca kurtarıcı anlamındaki “soter” ve mantık, akıl anlamındaki “logos” kelimelerinden oluşmuş bir kavram olup, dinlerin kurtuluş öğretilerine dair çalışmalara verilen addır. Soteriologic ise bu çalışmalarla ilgili olan anlamındadır.

⁹⁸ David Cheetham, “The ‘Global Ethic’: Criticisms and the Possibilities of Post-secular Thinking”, *Islam and Christian-Muslim Relations* 18/1 (2007), 21.

*Küresel Ahlak Beyannamesi'*nde, dinî geleneklerde yaygın olarak olumsuz biçimde (örneğin “hırsızlık yapma!”) formüle edilen ahlakî ilkeler, hem olumsuz hem de olumlu biçimleriyle (“adil ve dürüst davranmalısın!”) birlikte sunulmuştur. Jespers, bu yöntemi eleştirerek, olumlu formülasyonların daha çok kültürel yaklaşımlara ait olduğunu, dinî geleneklerde ise kuralların kendi bağlamları içinde genellikle olumsuz biçimde ifade edildiğini ileri sürmektedir. Jespers’a göre, eğer küresel ahlak dinî mahiyet taşıyan bir girişimse, ahlakî ilkelerin orijinal biçimleriyle muhafaza edilmesi gerekir. Dinî kuralların biçimsel yapısıyla oynanmasının, içerik açısından da bazı anlam kaymalarına ve dolayısıyla sakıncalı sonuçlara yol açabileceğini savunmaktadır.⁹⁹

Küresel ahlakın dinî iddialarına yönelik bir diğer eleştiri, bu yaklaşımın din ile ahlakın birbirinden ayrılabilir yapılar olduğu varsayımına dayandığı yönündedir. Bu varsayım göre, dinlerin farklılıkları kabul edilse bile ahlak alanında bir uzlaşımın mümkün olabileceği düşünülmektedir. Ancak bu yaklaşım, din ile ahlakın birbirinden bağımsız iki alan olarak ele alındığını ve aralarındaki bağın zayıflatıldığını göstermektedir. Birmingham Üniversitesi Teoloji ve Din Bölümü’nden Dr. David Cheetham, küresel ahlak eleştirilerini konu alan bir makalesinde bu tutumu modern döneme özgü bir ayırım olarak değerlendirir. Cheetham’a göre bu yaklaşım, dinin yalnızca bireysel inanç değil, aynı zamanda toplumsal bir proje olduğu gerçeğini göz ardı etmektedir. Ona göre ahlakî ilkeler yüzeysel olarak benzer görünse de, bu ilkelerin içeriği, anlamı ve uygulanışı her dinde özgün bir yapı içerisinde şekillenmektedir. Bu nedenle din ile ahlakı birbirinden bağımsız kategoriler olarak değerlendirmek, sağlıklı ve tutarlı bir yaklaşım değildir.¹⁰⁰

3.4. Küresel Ahlak Hareketinin Amacından Çıkması İhtimaline Dair Eleştiriler

Küresel ahlakın masum bir ahlak hareketi olmasına karşılık hedefinden çıkabileceği ve farklı gayelerin aracına dönüşebileceği eleştirisi de dikkate değer bir tenkitler bütünüdür. Küresel ahlakın dinler arası diyalog çağrısının Avrupacılığın veya Kuzey Amerika emperyalizminin bir aracı ve onların sosyal sıkıntılarının bir çözümü olarak kullanılabileceği eleştirisi bunlardan biridir. Bu eleştiriye göre dinî diyalog ancak, yerli dinleri ve sıradan inananları da kapsayacak tarzda gerçekleştirilirse başarılı olabilir.¹⁰¹ Diyalogun potansiyel tehlikelerine dikkat çeken isimlerden biri de Teoloji Profesörü Paul F. Knitter’dir. Kendisi, dinî ya da kültürel diyalogun, ekonomik ve politik güce sahip olan kesimlerce mevcut güç dengelerini koruma aracı olarak kullanılabileceği uyarısında bulunmaktadır. Ona göre, küresel kültür nasıl ki evrensellik iddiasıyla ortaya çıkarken aynı zamanda sömürü mekanizmalarının bir parçası hâline gelebiliyorsa, küresel ahlak da benzer biçimde evrensel ve soylu bir çaba gibi görünmekle birlikte egemen güçlerin aracı

⁹⁹ Jespers, “Reflections on the Declaration of A Global Ethic”, 65-66.

¹⁰⁰ Cheetham, “The ‘Global Ethic’”, 22.

¹⁰¹ Jespers, “Reflections on the Declaration of A Global Ethic”, 70-71.

hâline gelebilir. Knitter, bu bağlamda diyalogun da benzer bir şekilde araçsallaştırılabileceği tehlikesine işaret eder. Ne Küng'ün ne de küresel ahlaki savunan diğer düşünürlerin bu tehdidin farkında olduklarını dile getirir. Bu eleştiri, küresel ahlakın nötr ve evrensel bir zemin sunduğu yönündeki varsayımı sorgulamaya açmakta; onun, görünürdeki evrenselliğine rağmen, hâkim güç yapılarının ideolojik bir aracı hâline gelme riskini gündeme getirmektedir.¹⁰²

Küresel ahlak hareketinin bir dinî çeşitlilik yaklaşımına dönebilme ihtimali de benzer bir amacından sapma olarak düşünülebilir. Küresel ahlakın, hareketin temel ilkelerinin belirlenmesi noktasında bütün dinleri eşit şekilde konumlandırması, dünya barışı için dinlerin birbirleriyle mücadeleden ve üstünlük iddialarından vazgeçmelerine yönelik dinlere çağrısı, dinlerin manevî gücüne dair vurgularda bütün dinlerden aynı düzeyde bahsedilip herhangi bir istisnanın yapılmayışı¹⁰³ gibi durumlar göz önüne alındığında, beyannamenin dinî çeşitliliğe dair birtakım tazammunlarının bulunduğunu söylemek mümkündür. Farklı tasniflerden söz etmek mümkün olmakla birlikte, dinî çeşitlilik konusundaki temel felsefî yaklaşımlar dışlayıcılık, çoğulculuk ve kapsayıcılık olmak üzere üçe ayrılmaktadır. Dışlayıcılık yaklaşımına göre tek bir din tam hakikati ve nihaî kurtuluşu içermektedir. Çoğulculuğa göre ise öğretilerindeki farklılığa rağmen her din kurtuluşa götürme hususunda yardım edebilir. Her üç yaklaşımın da çok sayıda biçimleri literatürde yer almış ve çok farklı çoğulcu, kapsayıcı yaklaşımdan söz etmek mümkün hale gelmiştir. Küresel ahlakın temel metinleri onu açık biçimde herhangi bir çoğulculuk modeline veya yaklaşım türüne dâhil etmemekle birlikte Küng'ün bireysel teolojisini inceleyen kaynaklar, onu çoğulculuk ile kapsayıcılık arasında konumlandırmıştır.¹⁰⁴ Kapsayıcılık, hangi dinin hakikat kaynağı olduğu sorusuyla hangi din veya dinlerle kurtuluşa erilebileceği sorularını birbirinden ayırır. Buna göre öğretisiyle ve kurtuluş vaadiyle hak olan tek bir din olsa da başka bir din aracılığıyla da -hak din bilinmese bile- kurtuluşa ulaşılabilir. Kısaca bu yaklaşım, kurtuluş için gerçek dinî bilgiyi zorunlu görmemektedir.¹⁰⁵

Küng, kurtuluş için benimsediği yol olan Hristiyanlığın, diğer dinlerdeki hakikat unsurlarını tümüyle yadsımadığı görüşündedir. Ona göre bir kişinin kendi seçtiği dini "hak din" olarak kabul etmesi, diğer tüm dinlerin bütünüyle yanlış olduğunu varsaymasını gerektirmez. Küng, bu görüşünü Hristiyanlık bağlamında temellendirerek, Hristiyanlık dışındaki dinlerin koşullu olarak hak olduğunu savunur. Diğer dinler, Hristiyan inancının temel mesajını açıkça reddetmedikleri sürece belirli açılardan hakikati içerirler ve bu yönleriyle Hristiyanlığı zenginleştirici bir işleve de

¹⁰² Paul F. Knitter, "Pitfalls and Promises for A Global Ethics", *Buddhist-Christian Studies* 15 (1995), 221-222.

¹⁰³ "Declaration Toward A Global Ethic", 16.

¹⁰⁴ Mustafa Çakmak, *Çağdaş Batı ve İslam Düşüncesinde Dinsel Kapsayıcılık* (İstanbul: İz Yayıncılık, 2014), 121.

¹⁰⁵ Michael Peterson vd., *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*, çev. Rahim Acar (İstanbul: Küre Yay., 2006), 398-399.

sahip olabilirler. Kung'e göre hiçbir din, hakikatin tamamını kapsayamaz; bu yalnızca Tanrı'ya mahsustur. Bu nedenle Hristiyanların da mutlak hakikati yalnızca kendi dinlerinde barındırdıklarını iddia etmeleri doğru değildir. Aziz Pavlus'un ifadesiyle, insan ancak "bir aynada" hakikati tanıyabilir, yani Tanrı bilgimiz sınırlıdır ve bulunduğumuz tarihsel, kültürel ve coğrafi bağlamla şekillenir. Bu çerçevede Kung, farklı din ve mezheplere mensup milyonlarca insanla birlikte bir "hakikat yolculuğu" içerisinde olduğumuzu vurgular. "Yolda yalnız değiliz" diyerek bu yolculuğun, "benimki-seninki", "benim dinim hak-seninki bätıl" gibi ayrımcı karşıtlıklarla değil, diyalog ve karşılıklı öğrenme anlayışıyla sürdürülmesi gerektiğini ifade eder. Bu sürecin anlamlı olabilmesi için, bireylerin diğer dinlerin kendi doğrularını öğrenmeye açık, istekli ve hazır olmaları gerektiğini savunur.¹⁰⁶ Anlaşıldığı üzere Kung, tek bir dini hak kabul etmekle beraber, diğerlerinin de kurtuluş imkanından bahsetmesi yönüyle kapsayıcı yaklaşıma yakın görünmektedir. Ancak Kung'ün ikili perspektif geliştirmesi, Hristiyanî yolu seçerek bu yolun temel kriterlerine uygunluğa göre bir "hakikat payı"ndan söz etmesi, onu kendine has değerlendirmek gerektiğini düşündürmektedir. Dolayısıyla Kung'ün, çoğulculukla kapsayıcılık arasında kendine has bir yaklaşıma sahip olduğunu söylemek çok da yanlış görünmemektedir.¹⁰⁷

Bu noktada Kung'ün din anlayışını, özellikle teolojik temellendirme açısından, Huston Smith'in savunduğu ezeli hakikat (*perennialism*) öğretisiyle ilişkilendirmek de mümkündür. Smith'in perennializm anlayışına göre, zaman ve mekândan bağımsız bir şekilde var olan, değişmez ve metafizik bir gerçeklik mevcuttur. Tüm varlık bu yüce ve aşkın gerçekliğin bir tezahürüdür. Bu ezeli hakikat, tüm büyük dinî geleneklerde özü itibarıyla bulunmaktadır, ancak tarihsel süreçte ve metafizik yorumlarda ortaya çıkan farklılıklar, bu ortak özün zamanla örtülmesine neden olmuştur.¹⁰⁸ Perennialist yaklaşım, işte bu ortak metafizik özü yeniden keşfetmeye ve ona dönüşü mümkün kılacak bir gelenek inşasına yöneliktir. Bu yaklaşım, yalnızca metafizik ortaklığa vurgu yapmakla kalmaz, aynı zamanda tüm büyük dinleri "tek bir gerçek Tanrı'nın vahyine dayanan yollar" olarak değerlendirir ve her birinin kurtuluşa götürebilecek nitelikte olduğunu kabul eder. Smith'in bu görüşü, Tanrı'nın insanlığın büyük kısmını gerçek hakikatten mahrum bırakacağı yönündeki fikri kabul edilemez bulmasına dayanmaktadır.¹⁰⁹

Smith'in düşünceleri çerçevesinde açıklanmaya çalışılan ezeli hakikat (hikmet) geleneği, içerdiği kapsayıcı yapı, dinler arası ortak paydaları önceleme ve bu ortaklık üzerinden yeni bir teolojik çerçeve inşa etmeye yönelmesi bakımından, Kung'ün yaklaşımıyla ve dolayısıyla küresel ahlak düşüncesiyle belirli benzerlikler taşımaktadır. Bu paralelliğin önemli göstergelerinden biri olarak, ezeli hikmet anlayışının çağdaş savunucularından Nasr'ın, Küresel Ahlak Beyannamesi'ni

¹⁰⁶ Kung, *Theology For The Third Millennium*, 254-255.

¹⁰⁷ Çakmak, *Çağdaş Batı ve İslam Düşüncesinde Dinsel Kapsayıcılık*, 121.

¹⁰⁸ Huston Smith, "Perennializm'in Process Kritiği: David Griffin'e Yanıt", çev. Larif Boyacı, *Unutulan Hakikat*, ed. Huston Smith, David Rey Griffin (İstanbul: İnsan Yay., 1998), 243.

¹⁰⁹ Smith, "Perennializm'in Process Kritiği: David Griffin'e Yanıt", 246-247.

imzalayanlar arasında yer alması dikkat çekicidir. Sonuç olarak, Küng'ün dinlerin hakikatine dair bireysel pozisyonunun, küresel ahlak teorisinden tamamen ayrı ve bağımsız düşünülmesinin zor ve eksik bir tasavvura yol açtığı söylenebilir. Çünkü Küng'ün kapsayıcılıktan ezeli hikmet anlayışına uzanan pek çok teolojik yaklaşımla alakasından söz edilebildiği ve küresel ahlakın da bu perspektifin zorunlu bir sonucu olarak ortaya çıktığı görülmüştür.

SONUÇ

90'lı yılların sonlarında İsviçreli teolog ve düşünür Küng'ün çalışmalarıyla şekillenen ve 1993 Dünya Dinleri Parlamentosu'nda kabul edilen *Küresel Ahlak Beyannamesi* ile açık biçimde ortaya konan küresel ahlak hareketinin kuruluş mantalitesinin arkasındaki dinî iddia ve tazammunlarını belirleyip, onlara dair eleştirileri ortaya koymaya çalıştığımız bu makalede pek çok neticeye varılmıştır. Öncelikle, küresel ahlak düşüncesindeki dinî iddia ve tazammunların bir kısmının, küresel dünyada dini canlandırma ve dinin etki alanının takdir edilmesi şeklinde dini olumlayıcı bir çerçevesi olduğu görülmüştür. Kendisini dinî ve dindarlarca hazırlanmış bir hareket olarak nitelemekten kaçınmayan küresel ahlak, ahlaklı bir dünya için dinlerde büyük bir imkân olduğunu vurgulamıştır. Ancak bu vurgu, dinlerin sahip olduğu bu imkânın sonuç verebilmesi için dinlerarası diyalogun sağlanması şartına bağlanmış, diyalogun da dinler arası hakikat probleminin çözülmesiyle sağlanabileceğine güçlü şekilde işaret edilmiştir. Bu da küresel ahlak hareketini zorunlu olarak teolojik alanla ilintili kılmıştır. Nitekim Hans Küng'ün, küresel ahlak fikrinden önce şekillendirmiş olduğu kendisine has teolojik yaklaşımını incelediğimizde görülmüştür ki küresel ahlak aslında Küng'ün ekümenik teolojisinin gerekli bir parçası olarak inşa edilmiş ve tabiri caizse bu teolojinin sistematik bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bu nedenle küresel ahlak düşüncesini dinî iddia ve tazammunlarından ayrı düşünmenin doğru olmayacağı makalede belirginlik kazanmıştır.

Teolojik uzantılarının mevcudiyeti, küresel ahlak düşüncesinin dinler ve onların hakikat iddialarıyla kendilerine özel dinî ahlak yaklaşımlarına ne oranda uygunluk gösterdiği sorusuna bizi götürmektedir. Bu hususta ortaya konan ilk eleştirileri incelediğimizde en sorunlu noktanın, küresel ahlak düşüncesinde insanlık ilkesinin dinlerin üzerine çıkarılıp onların hakikat iddiasını yargılayacak bir noktaya çıkarılması olduğu görülmüştür. Böyle bir hamlenin dinlerin özüne zarar verici ve dinlerin yerine geçecek seküler bir ahlak düzeni inşa etmenin ilk adımı olabileceği eleştirileri ifade edilmiştir. Ayrıca dinleri insanlık ilkesine göre değerlendirmenin, dini ahlaka indirgemek riskini taşıdığı da yine zikredilen sorunlardan biridir. “İnsanlık kriteri”nin Batılı bir zihin yapısının ürünü olduğu, bu nedenle doğası gereği seküler olduğu ve dinle uyumsuz olacağı, insanlık kavramının izafî olduğu ve bu nedenle söz konusu kriterin sınırlı ve evrensel olmayan bir insan anlayışına dayandığı gibi eleştiriler de diğer dikkat çekici yorumlardır. İnsanlık ölçütünü tamamlayıcı olarak sunulan altın kural ilkesi ise bireysel ahlakî perspektife dayanacağı ve soyut olduğu için yetersiz kalacağı gibi eleştirilere maruz kalmıştır.

Küresel ahlakçýlaryn dinler arasynda mutabakat kurulabileceğini düşündükleri “ahlakta müşterek zemin” anlayışının belirsiz olduğu da küresel ahlakın dinlerin özüyle uyuşmadığına dair bir argüman olarak ileri sürülmüştür. Pek çok yazar, bir din mensubunun neden kendi dini sınırlarından çıkarak küresel ahlakı kabul etmeye yöneleceğini ve kendisi için kutsal olanı seküler ölçütlerle tartışmaya açmasının ne kadar anlamlı olacağını sorgulamıştır. Bu eleştirilerdeki ana nokta, küresel ahlakın, dinlere “ancak kozmopolit nitelik kazanırsanız işlevsel olabilirsiniz” mesajı verdiği ve böylece dinlerin özünü sınırlamaya yönelik bir çerçeve çizdiğiidir. Üstelik dinlerin ahlakî öğütleri arasında bir çelişki belirdiğinde nasıl bir yol izlenmesi gerektiğine dair bir cevap da başlangıç dönemi metinlerinde bulunmamaktadır. Bütün bu gerekçeler, küresel ahlakın dinle örtüşmediği yönünde literatürde zikredilen ilk kanaatler olarak makalede belirginlik kazanmıştır.

Küresel ahlakın dört temel emri etrafındaki eleştiriler ise göstermektedir ki dinî emirlerin bağlamından çıkarılıp ahlakî bir teoride farklı bir bağlama oturtulması pek çok risk taşıyabilir. Bu bağlamda küresel ahlakın, din ve ahlakın birbirinden farklı şeyler olduğuna dair gizli bir varsayıma dayandığı ve bunun dinî ahlakların özüne zarar verebileceği vurgulanmıştır. Nitekim küresel ahlak hareketinin amacından sapabileceğine dair eleştiriler de “dinlere zarar verme” ihtimaline odaklanmaktadır. Küresel ahlakın emperyalizmin yeni bir aracı olabileceği ve bir dinî çeşitlilik yaklaşımına dönüşebileceği de bu bağlamda ifade edilmiştir. Makaledeki incelememiz de gösterilmiştir ki zaten küresel ahlak dinî çeşitliliğe dair bazı tazammunlar taşımakta, Kung’un çoğulculukla kapsayıcılık arasındaki kendisine has yaklaşımıyla organik bir bağı bulunmaktadır. Netice olarak küresel ahlak düşüncesinin, dinî iddia ve tazammunlarından ayrı düşünülmesinin doğru olmayacağı, söz konusu iddia ve tazammunların ise Kung’un kişisel teolojik tercihleriyle kuvvetli bir bağ taşıdığı sonucuna ulaşılmıştır. Bu nedenle son olarak, küresel ahlakın sadece bir ahlak teorisi değil, teolojik uzantıları olan kapsamlı bir proje olduğu neticesine varmak mümkün görünmektedir.

KAYNAKÇA

- Casanova, José. "The Sacralization of the Humanum: A Theology for A Global Age". *International Journal of Politics, Culture and Society* 13/1 (1999), 21-40.
- Cheetham, David. "The 'Global Ethic': Criticisms and the Possibilities of Post-secular Thinking". *Islam and Christian-Muslim Relations* 18/1 (2007), 19-32.
- Çakmak, Mustafa. *Çağdaş Batı ve İslam Düşüncesinde Dinsel Kapsayıcılık*. İstanbul: İz Yayıncılık, 2014.
- Falk, Richard. "Hans Küng's Crusade: Framing A Global Ethic". *International Journal of Politics, Culture and Society* 13/1 (1999), 63-81.
- Fisher, Carrol J. W. *Interfaith Dialogue at The 1893 And 1993 Parliaments of The World's Religions*. The Union Institute&University, 2000.
- Frühbauer, Johannes. "From the Declaration of the Religions to the Declaration of the Statesmen: Stages in the Composition of the Declaration on Human Responsibilities". *A Global Ethic and Global Responsibilities: Two Declarations*. ed. Hans Küng, Helmut Schmidt. 84-103. London: SCM Press LTD., 1998.
- Gebhardt, Gunther. "Towards A Global Ethic". *The Ecumenical Review* 52/4 (2000), 503-512.
- Hassan, Riffat. "A Muslim's Reflections on A New Global Ethics and Cultural Diversity". *De Kracht van Cultuur Conference* (Amsterdam, 8 November 1996).
(http://kvc.Minbuza.nl/uk/archive/amsterdam/ukverslag_hassan.html, 25.03.2008)
- Hollenbach, David. *The Global Face of Public Faith: Politics, Human Rights and Christian Ethics*. Washington D. C.: Georgetown University Press, 2003.
- Jespers, Frans P. M. "Reflections on the Declaration of A Global Ethic". *Studies in Interreligious Dialogue* 8/1 (1998), 60-73.
- Knitter, Paul F. "Pitfalls and Promises for A Global Ethics". *Buddhist-Christian Studies* 15 (1995), 221-229.
- Küng, Hans. "Tek Bir Gerçek Din mi Vardır? Evrensel Kriteri Tesbit Etme Konusunda Bir Deneme". çev. Mustafa Çakmak. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 27 (2012), 185-210.
- Küng, Hans. "No World Peace Without Religious Peace". çev. Peter Heinegg. *Christianity and World Religions: Paths of Dialogue with Islam, Hinduism and Buddhism*. ed. Hans Küng vd. 440-443. New York: Orbis Books, 1993.
- Küng, Hans. "The History, Significance and Method of the Declaration Toward a Global Ethic". *A Global Ethic and Global Responsibilities: Two Declarations*. ed. Hans Küng ve Helmut Schmidt. 44-72. London: SCM Press LTD, 1998.
- Küng, Hans. "The Three Abrahamic Religions Historical Upheavals-Present Challenges", InterAction Council 24th Annual Meeting Paper Submitted to Session III, Ürdün, 2006.
(http://interactioncouncil.org/papers/pdf/s24_Kueng.pdf, 30.03.2008)
- Küng, Hans. *A Global Ethic for Global Politics and Economics*. çev. John Bowden, London: SCM Press, 1997.

- Küng, Hans. *Christianity: Its Essence and History*. çev. John Bowden. London: SCM Press, 1995.
- Küng, Hans. *Global Responsibility: In Search Of A New World Ethic*. çev. John Bowden. New York: Continuum, 2001.
- Küng, Hans. *On Being A Christian*. çev. Edward Quinn. New York: Doubleday&Company, 1976.
- Küng, Hans. *Theology For The Third Millennium: An Ecumenical View*. çev. Peter Heinegg. New York: Anchor Books, 1990.
- Kutsal Kitap*. İstanbul: Kitab-ı Mukaddes Şirketi, 2003.
- Onat, Hasan. “Küreselleşme ve İslam’ı Yeniden Düşünmek”. *Dinî Araştırmalar* 6/17 (2003), 29-46.
- Özturan, Hümeýra. “İslam Ahlakı Erdem Etiği midir?”. *İslam Araştırmaları Dergisi* 54 (2025), 35-75.
- Peterson, Michael vd. *Akıl ve İnanç: Din Felsefesine Giriş*. çev. Rahim Acar. İstanbul: Küre Yay., 2006.
- Porter, Jean. “The Search for A Global Ethic”. *Theological Studies* 62/1 (2001), 105-121.
- Robra, Martin. “Affirming the Rule of Global Movements for Global Ethics”. *The Ecumenical Review* 52/4 (2000), 471-478.
- Schweiker, William. “A Preface to Ethics: Global Dynamics and the Integrity of Life”. *Journal of Religious Ethics* 32/1 (2004), 13-37.
- Singer, Marcus G. “Golden Rule”. *The Encyclopedia of Philosophy*. 3. New York: Macmillan and Free Press, 1972.
- Smith, Huston. “Perennializm’in Process Kritiği: David Griffin’e Yanıt”. çev. Latif Boyacı. *Unutulan Hakikat*. ed. Huston Smith, David Rey Griffin. 229-257. İstanbul: İnsan Yay., 1998.
- Spooner, W. A. “Golden Rule”. *Encyclopedia of Religion and Ethics*. ed. James Hastings. Edinburgh: T&T Clark, 1981.
- Swidler, Leonard. “Toward A Universal Declaration of A Global Ethic”. *For All Life: Toward A Universal Declaration of A Global Ethic*. ed. Leonard Swidler. 1-28. Ashland, OR: White Cloud Press, 1999.
- The Parliament of the World’s Religions. “Declaration Toward A Global Ethic”. çev. John Bowden. *Yes to a Global Ethic*. ed. Hans Küng. 9-26. London: SCM Press LTD, 1996.
- Turgonyi, Zoltán. “Universalism, Relativism and the Possibilities of A Global Ethic”. *The Age of Global Dialogue Conference*. Budapeşte 1997. (http://www.phil-inst.hu/intezet/tz01_p.htm, 09.03.2008)